

Profiliranje i pozicioniranje skupine oko «Hrvatstva» na sceni banske Hrvatske

Autor govori o novinskim polemikama oko političkih pozicija stranaka u banskoj Hrvatskoj. Izdvaja skupinu katoličkih pravaša okupljenih 1904. godine oko lista Hrvatstvo i prati njihova mišljenja i ideje koje su se uvelike slagale s onima kod frankovaca i režimske Narodne stranke. Polemike koje je skupina oko Hrvatstva vodila s političkim neistomišljenicima iz oporbenih listova Obzora, Novog Lista, Doma, Pokreta i Hrvatske misli ukazuju na šarolik politički dijapazon nastao nakon slamanja Khuen Hedervaryjeva režima.

Ključne riječi: Banska Hrvatska, Hrvatstvo, početak 20. stoljeća, novinstvo, katoličko pravaštvo, političke stranke, politička povijest.

Iz programa s kojim je skupina oko *Hrvatstva* početkom svibnja 1904. zakoračila u politički život, moglo se, dakako, samo naslutiti na koji će se način nastojati pozicionirati u političkom prostoru banske Hrvatske. Naime, polemike u koje se uredništvo upustilo na početku izlaženja lista uglavnom su bile vezane uz pokušaj opravdanja političkog katolicizma i svjedočile su, prije svega, o njezinu borbenom katoličkom ekskluzivizmu. No, ipak, već prvi brojevi *Hrvatstva* pružali su neke sasvim jasne naznake o političkom profilu skupine oko *Hrvatstva* i njezinu odnosu prema ostalim političkim grupacijama na političkoj pozornici banske Hrvatske.

Prije svega, bilo je indikativno da *Hrvatstvo*, pojavivši se, nije uputilo niti jednu ozbiljniju kritiku na račun *Hrvatskog Prava*, što je ukazivalo na buduću bliskost političkih gledišta pristalica katoličkog pravaštva sa stajalištima Starčevićeve hrvatske stranke prava. Jednako tako, bilo je očito da u vehementno pisanim uvodnicima i priložima u prvim brojevima *Hrvatstva* nije izrečena ni riječ kritike na račun Narodne stranke, odnosno autonomne vlade. Nije stoga slučajno da su se u opozicijskim listovima s tim u vezi ubrzo mogle pročitati ocjene da skupina oko *Hrvatstva* služi Franku i režimu, odnosno, da pokušava igrati ulogu posrednika između režima i frankovaca.¹

S druge strane, činjenica da se *Hrvatstvo* od prvog broja upustilo u oštru polemiku prije svega s *Obzorom*, to jest s Hrvatskom strankom prava, opravdala je predviđanja da se skupina pobornika katoličkog pravaštva oblikovala kao

¹ OB 134, 137 (1904); NL 132 (1904).

svojevrsni kontrapunkt Hrvatskoj stranci prava.² Uostalom, to *Hrvatstvo* i nije krilo. Naime, već u svome prvom broju, list je istaknuo da Hrvatska stranka prava zbog «vjerskog indiferentizma» ne može reprezentirati politička stajališta hrvatskih katolika, a još manje političko mišljenje hrvatskog svećenstva.³ Osim s *Obzorom*, odnosno s Hrvatskom strankom prava, *Hrvatstvo* se, odmah nakon što se pojavilo – kao što se, uostalom, moglo i očekivati – stalo obračunavati i s ostalim političkim skupinama koje su se suprotstavljale političkom katolicizmu.⁴ U vezi s polemikama koje je *Hrvatstvo* vodilo s *Obzorom*, *Novim Listom*, *Domom*, *Pokretom* i *Hrvatskom misli* valja reći da se zapravo radilo o tekstovima koje je samo uvjetno moguće nazvati polemičkim. Skupina oko *Hrvatstva*, napose kad je riječ o pitanju vezanom uz problem društvene uloge katolicizma, najčešće zapravo uopće nije polemizirala sa stajalištima svojih političkih neistomišljenika, nego ih je naprosto, bez ikakve argumentirane kritike, odbacivala nastojeći ih difimirati u javnosti.

Iako je *Hrvatstvo* kritiziralo sve opozicijske političke grupacije i struje u banskoj Hrvatskoj osim Starčevićeve hrvatske stranke prava, u prvi je plan odmah po pojavi lista izbio njegov neprijateljski odnos prema Hrvatskoj stranci prava. Stoga je posve razumljivo da je listom odmah počela dominirati polemika s *Obzorom*, kojoj je ulje na vatru dodala protestna akcija koju je Hrvatska stranka prava priredila u povodu pojave prvog broja *Hrvatstva*.

Naime, odmah nakon izlaska prvog broja lista, u Zagrebu je, na inicijativu Hrvatske stranke prava, održana protestna skupština, kojoj je prisustvovao velik broj svećenstva protiveći se konceptu rekristijanizacije društva na načelu «diobe duhova». Glavni pokretač te, očito unaprijed planirane akcije bio je Stjepan Korenić, koji je neposredno prije toga, zbog javno iskazanog protivljenja da se, zbog «...možda neznatnih zabluda postojećih političkih listova...», osnuje katolički politički dnevnik bio prisiljen povući se s mjesta glavnog urednika *Katoličkog lista*.⁵

Iako je upravo Korenić bio taj koji je krajem devedesetih godina u banskoj Hrvatskoj promovirao politički katolicizam, on je, ostajući djelomično vjeran štrosmajerskoj tradiciji, ostao vezan uz Hrvatsku stranku prava, premda se u mnogo čemu zacijelo nije slagao s njezinim odnosom prema vjersko-crkvenoj problematiki. Korenićeva inicijativa da u ime svećenstva naklonjenog Hrvatskoj stranci prava preuzme vodstvo opozicije protiv skupine oko *Hrvatstva* odgovarala je i «mladima», koji su bili poznati kao žestoki protivnici političkog katolicizma, ali i starijim političarima. Naime, i naprednjaci i staro stranačko vodstvo vidjeli su u pojavi *Hrvatstva* potencijalnu opasnost da Hrvatsku stranku prava s vremenom napusti svećenstvo, napose ono mlađe, radikalnije. U početku se, čini se, doista

² OB 133, 134, 135 (1904).

³ HRV 1 (1904).

⁴ HRV 2, 3, 4 (1904).

⁵ HRV 4 (1904).

nije moglo znati neće li se kler banske Hrvatske, povodeći se za biskupima, s vremenom ipak priključiti grupi oko *Hrvatstva*. No, to pitanje, prema svemu sudeći, nije mučilo samo Hrvatsku stranku prava, uz koju je stajala većina svećenstva, nego i Franka. Pojava skupine oko *Hrvatstva* dovela je prema tome do svojevrsne borbe za opredjeljenje hrvatskog svećenstva, u kojoj je glavnu riječ vodila Hrvatska stranka prava, u okviru koje je u ime svećenstva vodstvo opozicije preuzeo Korenić, kojemu se ubrzo potom priključio i Stjepan Ilijašević, župnik crkve Sv. Petra u Zagrebu.⁶ Nešto kasnije, njima se priključio i Stjepan Zagorac.⁷

Otvarajući protestnu skupštinu, na kojoj su bili i predstavnici drugih opozicijskih grupacija, Korenić se u svom govoru usprotivio katoličkom ekskluzivizmu i radikalizmu, zagovarajući pomirljivost, obzirnost i taktičnost pri unošenju vjerskih načela u društvenu praksu, ponavljajući pritom u osnovi stajališta za koja se zalagao i kao urednik *Katoličkog lista*, a koja je branio i na prvome hrvatskom katoličkom kongresu.⁸ Posebno žestoko Korenić se usprotivio najavi skupine *Hrvatstva* da će se, ukaže li se potreba, konstituirati kao politička stranka. S tim u vezi izjavio je da pojavu katoličke stranke smatra «nedopustivom», optuživši pritom skupinu oko *Hrvatstva* da će stranka koju kane osnovati svojom pojavom i svojom taktikom dovesti u pitanje ionako krhku «hrvatsku slogu».⁹ Protivljenje «diobi duhova» i pojavi katoličke stranke u Hrvatskoj bilo je potpuno u skladu s modelom katoličkog pokreta za kojeg se sustavno zalagao od 1897. pa nadalje. No, taj model, kao što smo vidjeli, jednostavno više nije mogao funkcionirati.¹⁰ Korenićev istup na skupštini organiziranoj protiv *Hrvatstva*, odnosno sama skupština, na kojoj se prosvjedovalo protiv varijante političkog katolicizma koju je promovirao Mahnić, a za koju se zalagala i skupina oko *Hrvatstva*, bila je dobro primljena u redovima opozicije, što je moralo priznati i *Hrvatstvo*.¹¹ U ocjeni događaja suzdržanost je, kao što se moglo i očekivati, pokazala samo Starčevićeva hrvatska stranka prava.¹²

Izvješćujući čitateljstvo o skupštini, *Hrvatstvo* je, razumije se, iskoristilo priliku da se obori na Korenićev tobože liberalni, «indirektni katolicizam», smatrajući ga neprimjerenim za hrvatske uvjete. S tim u vezi list je razdoblje uređivanja *Katoličkog lista*, a napose posljednje godine, u kojima se Korenić afirmirao kao glavni promotor ideje o katoličkom pokretu s hrvatskim nacionalnim obilježjem, ocijenio izrazito negativno. Prema pisanju *Hrvatstva*, *Katolički list* jednostavno više nema snage da «kontrolira» svih sedam dnevnika koji izlaze u Hrvatskoj, a

⁶ HRV 115 (1904).

⁷ Lovrenčić 1972.

⁸ Strecha 1997, 130-133.

⁹ HRV 3 (1904).

¹⁰ Strecha 1997, 210-215.

¹¹ HRV 3 (1904).

¹² HRV 2 (1904).

nije je niti imao, o čemu tobože svjedoči način na koji je svjetovnjak svojedobno pratio svetojeronimsku aferu, ton kojim je pisao o sarajevskom nadbiskupu Josipu Stadleru tijekom njegove afere glede pokrštenja muslimanke Sale, o crkveno-političkim prilikama u Francuskoj i tako dalje. S tim u vezi *Hrvatstvo* je izrazilo spremnost da preuzme kontrolu nad hrvatskim svjetovnim tiskom. Svoj inače ironično intonirani obračun s Korenićem i njegovim modelom političkog katolicizma, *Hrvatstvo* je završilo u Mahnićevu stilu, opravdavajući u potpunosti pretpostavke svojih protivnika da se opredijelilo za katolički ekskluzivizam i s tim u vezi za «diobu duhova»: «Hrvati katolici, ako vjerujete u mene, (tj. u Boga, odnosno u Isusa Krista – op. M. S.) povucite konsekvencije, po meni udesite vaš život u svemu, u privatnom, u javnom životu, u obitelji, u kući, na ulici, u školi, u občini, u saboru, u novinstvu – riječju u svemu i svagda». To je pravo i dužnost katolika i oni ostvarenje toga prava moraju tražiti izravno i krajnje odlučno, a ne «uvijeno», obzirno – kao što bi to želio Korenić – isticalo je *Hrvatstvo*.¹³

S obzirom na to da je pojava *Hrvatstva* Hrvatskoj stranci prava nametnula bitku za političko opredjeljenje hrvatskoga katoličkog svećenstva, razumljivo je da je u sadržajnom smislu u središtu polemike skupine oko *Hrvatstva* s *Obzorom* – u kojem mu se u ime svećenstva suprotstavljao Stjepan Korenić, a u ime laika Šime Mazzura – bilo pitanje politizacije katolicizma, pitanje osnutka katoličke stranke i njezina položaja u odnosu prema hijerarhiji, pitanje odnosa Crkve i države kao i odnos katolika prema liberalizmu i liberalnom katolicizmu.

Svakako je zanimljivo primijetiti da je skupina oko *Hrvatstva*, raspravljajući o politizaciji katolicizma, vrlo precizno definirala u čemu je suština spora između nje i Hrvatske stranke prava, kao i ostalih njezinih protivnika. S tim u vezi *Hrvatstvo* je pisalo da sukob proizlazi iz razlike u odgovoru na pitanje «...da li religija ima socijalni značaj, ili nema. Na jednu stranu stupaju oni koji kažu, da uređeni društveni život nije moguć bez religije, na drugu stranu pak oni, koji pripisuju religiji samo neku privatnu važnost». Skupina oko *Hrvatstva* bila je, dakle, načisto s tim da je politički katolicizam u osnovi proizvod nastojanja da se religiji sačuva i osigura uloga ne samo bitnoga, nego upravo odlučujućega čimbenika ukupnog društvenog kretanja, koje se nužno konfrontira s mišljenjima da u modernom društvu, uslijed njegove složenosti, religija više ne može biti okvir unutar kojega će se tražiti rješenje na sva pitanja i da, sukladno tome, ona jednostavno više ne može imati onakvu socijalnu funkciju koju je imala u tradicionalnom, feudalnom društvu, to jest prije nego što je društveni razvoj potaknuo proces sustavne podjele na svjetovno i duhovno područje. Braneći svoje stajalište da vjersko učenje mora zadržati izravnu, a ne samo posrednu ulogu u reguliranju društvenog kretanja kao jedino ispravno, *Hrvatstvo* je isticalo da je vjersko pitanje u suštini primarno

¹³ HRV 3 (1904).

društveno, a samim tim i političko pitanje, te da je, sukladno tome, politički angažman u ime religije ne samo dopustiv, nego i nužan, napose s obzirom na aktualne hrvatske društvene okolnosti, u kojima se sve jasnije očitava tendencija za korjenitom promjenom društvene funkcije religioznog učenja.¹⁴ No, pritom je svakako zanimljivo istaknuti da je skupina oko *Hrvatstva* odbijala upotrebu pojma «klerikalizma» – kojim su se služili ne samo u *Obzoru* nego i u drugim listovima – suprotstavljali su se političkom katolicizmu. Pojam «klerikalizam», u interpretaciji *Hrvatstva*, bio je, naime, shvaćen u smislu neprijateljstva prema bilo kakvoj akciji katolika, a ne samo prema njihovu pokušaju izravnoga političkog angažiranja s ciljem uređenja društvenoga života na temelju katoličkih vjerskih načela.¹⁵

Što se tiče pitanja osnutka katoličke stranke, *Hrvatstvo* je u svom prvom broju istaknulo da je stranačko organiziranje hrvatskih katolika stvar bliske budućnosti, potvrdivši tako procjene protivnika političkog katolicizma da je osnutak katoličkoga političkog lista samo prvi korak u procesu utemeljenja katoličke stranke.¹⁶ Opravdavajući potrebu njezina osnutka, list je isticao da u svim «katoličkim narodima» već odavno postoje katoličke stranke i da je, prema tome, prirodno da se takva stranka osnuje i u Hrvatskoj, tim više što praksa postojećih stranaka, odnosno pisanje njihovih listova a napose Hrvatske stranke prava i *Obzora*, unazad nekog vremena svjedoči o odstupanju od «pravog» katolicizma. Stoga je, prema ocjeni *Hrvatstva*, nužno «...da se žrtvenik i politička tribina udruže...», i to što prije, kako bi se na vrijeme otklonile negativne posljedice koje nanose hrvatskom društvu otklon od katolicizma, za što su ponajprije krivi «realisti» koji su izrazito neprijateljski raspoloženi i prema vjeri i prema Katoličkoj crkvi.¹⁷

Najavljujući osnutak stranke i opravdavajući njezinu potrebu, *Hrvatstvo* je, dakako, samo izražavalo mišljenje hrvatskih biskupa koji su bili jednodušni u ocjeni da je katolička stranka u banskoj Hrvatskoj nužna i da je svakako treba osnovati. Uostalom, za njezin su osnutak dobili u ožujku 1904. izričito odobrenje od Svete Stolice.¹⁸

Pitanje može li i u kojoj mjeri pojava katoličke stranke doprinijeti produbljanju sukoba na opozicijskom dijelu hrvatske političke scene i tako pridonijeti slabljenju opozicije, a s time i izgledu za rješenje hrvatskog pitanja, također je bilo u samom središtu spora između pobornika i protivnika političkog katolicizma.¹⁹ Stoga je razumljivo da je ono zauzimalo važno mjesto i u sučeljavanjima *Hrvatstva* s dijelom opozicijskog tiska. *Hrvatstvo* je, razumije se, tvrdilo kako je prigovor da

¹⁴ HRV 2, 3, 6, (1904).

¹⁵ HRV 3 (1904).

¹⁶ HRV 1 (1904).

¹⁷ HRV 2 (1904).

¹⁸ HS 1904, 328.

¹⁹ HRV 5, 7 (1904).

bi katolička stranka mogla izazvati dodatni razdor u redovima hrvatske opozicije potpuno neosnovan. S tim u vezi skupina oko *Hrvatstva* isticala je da njezin list, kao jezgra buduće stranke, zagovara hrvatske interese, to jest pravo hrvatskog naroda koje mu pripada na osnovi povijesnoga, ali i prirodnoga prava i koje mu, uostalom, jamči i Hrvatsko-ugarska nagodba. Prema tome, nacionalno-politička stajališta grupe oko *Hrvatstva* ne mogu odgovarati samo onima koji ne vode računa o nacionalnim interesima, onima koji su «...pomutili pojmove, tako, da već mnogi član hrvatskog naroda ne zna, je li Hrvat, Srbin ili jugoslaven ili što je...».²⁰ Tvrdnje protivnika političkog katolicizma da će, ukoliko se osnuje, katolička stranka izazvati samo daljnju podjelu u okviru opozicije i da će tako još više otežati postizanje eventualnoga političkog konsenzusa kao bitnog preduvjeta za uspješnu nacionalnu politiku, i to u prijelomnim trenucima s obzirom na krizu dualizma, zabrinjavale su donekle i samog Posilovića, koji je navodno u privatnim kontaktima davao umirujuće izjave da skupina oko *Hrvatstva* ne predstavlja u tom pogledu nikakvu opasnost.²¹

Osim što je kategorički tvrdio da nacionalni program nije ono što smeta protivnicima grupe oko *Hrvatstva*, list je pokušao odbaciti i primjedbe da će svojim krutim stajalištima o vjersko-crkvenim pitanjima pridonijeti podjeli između svećenstva i laika. S tim je u vezi *Hrvatstvo*, doduše, moralo priznati da će njegovo odlučno, beskompromisno «katolištvo» zacijelo naići na otpor, no, prema mišljenju lista, to za «katoličkog Hrvata» ne bi zapravo smjelo biti sporno. *Hrvatstvo*, naime, tobože samo «bistri pojmove», a odrješitost s kojom pritom nastupa može biti samo «na diku», štoviše, ona svakom «pravom» katoliku mora imponirati. Pritom je list ujedno izrazio čuđenje što protiv njegova stila, odnosno tona s kojim se obraća svojim protivnicima negoduje upravo Hrvatska stranka prava koja se smatra katoličkom.²²

Predmet rasprave *Hrvatstva s Obzorom* bilo je i pitanje društvenog položaja Katoličke crkve, odnosno pitanje njezina odnosa prema državi. Pomalo nespretno, Korenić je s tim u vezi u *Obzoru* optužio grupu oko *Hrvatstva* da se ona zapravo zalaže za odvajanje Crkve od države, što, razumije se, nije bilo točno. Spomenuta Korenićeva tvrdnja proizlazila je iz krivog tumačenja nejasne programske formulacije grupe oko *Hrvatstva* da će se boriti za «samostojnost» Katoličke crkve. Razumijevajući pojam «samostojnost» u smislu samostalnosti, odnosno odvojenosti Crkve od države, Korenić je u *Obzoru* brzopleto okrivio grupu oko *Hrvatstva* i za nastojanje oko ukidanja konkordata, što njoj nije bilo ni na kraj pameti, premda je držala da konkordat nije najbolje rješenje odnosa između Crkve i države, jer na

²⁰ HRV 5 (1904).

²¹ HRV 5 (1904).

²² HRV 5, 6 (1904)

određeni način ipak omeđuje njezino društveno djelovanje. Skupini oko *Hrvatstva* ideal je, naime, bio potpuno neograničeno djelovanje Crkve i to na svim razinama.²³

Polemika s *Obzorom*, ali i s drugim listovima, vodila se u početku i oko pitanja samostalnosti djelovanja katolika na političkoj razini s obzirom na činjenicu da su u suvremenom shvaćanju Crkve – prema kojemu je ona bila strogo podijeljena na laike i klerike i prema kojoj su prvi potpuno zavisili od svećenstva – gotovo bez ikakve mogućnosti samostalnog djelovanja.²⁴ Problem je otvorio Mazzura, koji je u jednom od uvodnika u *Obzoru* pokušao tvrditi suprotno, to jest dokazati da se katolici, kad je riječ o političkom djelovanju, ne moraju bespogovorno podvrgavati hijerarhiji, uključujući i papinstvo, navodeći pritom kao primjer Irsku, gdje su se katolici usprotivili papinu zahtjevu da se pokore engleskoj vladi.²⁵

Mazzurin je članak bio, dakako, usmjeren protiv nastojanja skupine oko *Hrvatstva* da se svećenstvo banske Hrvatske, slijedeći obavezu poslušnosti, i u političkim pitanjima opredjeljuje ovisno o uputama episkopata. S obzirom na težnju da politički ujedini svećenstvo, skupina oko *Hrvatstva*, razumije se, nije se mogla složiti s Mazzurinim mišljenjem, premda nije bila spremna niti otvoreno izjaviti da je u političkom životu spremna potpuno slijediti hijerarhiju u njezinim političkim gledištima.²⁶ Svoju neovisnost o Vatikanu u pogledu nacionalno-političkog programa *Hrvatstvo* je branilo tvrdnjom da bi se, s dužnim poštovanjem, i samo oprlo Svetoj Stolici ukoliko bi ona, što je malo vjerojatno, tražila promjenu njezina političkog programa. No, istovremeno je list naglasilo da Sveta Stolica tobože rijetko kada daje političke savjete, a kada to učini, tada za to tobože uvijek postoje iznimno ozbiljni razlozi i tada je to uvijek u interesu i Crkve i dotičnog naroda, pa se stoga takvi savjeti ipak ne mogu olako i naprečac odbaciti, što je, dakako, relativiziralo izjavu o spremnosti da u ime nacionalno-političkih ciljeva pruži otpor papinstvu.²⁷

Skupini oko *Hrvatstva* to je, naime, bilo važno da bi se lakše mogla obraniti od kritike da je potpuno nesamostalna u djelovanju i u oblikovanju političkog mišljenja, odnosno da zapravo samo izražava političko stajalište hrvatskog episkopata, što je *Hrvatstvo* odlučno pobijalo, opetujući tvrdnju da je osnovano s ciljem da bude «...list svih Hrvata pravih katolika...» i da je posve samostalno.²⁸ No, naglašavajući svoju samostalnost, bilo je kontradiktorno jer ne samo da je istovremeno isticalo podršku episkopata i zagrebačkog nadbiskupa nego je

²³ HRV 3, 4 (1904).

²⁴ HRV 3 (1904).

²⁵ HRV 5 (1904).

²⁶ HRV 5 (1904).

²⁷ HRV 1, 5 (1904).

²⁸ HRV 1, 6, 21 (1904).

višeputno ponavljalo da se skupina oko *Hrvatstva* okupila oko svog metropolita.²⁹ Uostalom, samo je *Hrvatstvo* posredno priznalo da je negiranjem svoje povezanosti sa zagrebačkim nadbiskupom i hrvatskim biskupima zapravo željelo zaštititi biskupe neugodnosti kritike zbog izravnog uplitanja u politiku, kojoj su bili izloženi otkako se pročulo da biskupi osnivaju katolički politički list.³⁰

Ustrajno pobijanje tvrdnji protivnika političkog katolicizma da je *Hrvatstvo* glasilo hrvatskih biskupa bilo je važno i iz drugih razloga. Prije svega, na taj je način skupina oko *Hrvatstva* željela otkloniti mogućnost da vrhovi Monarhije optuže hrvatske biskupe kako se izravno miješaju u politiku. Grupi oko *Hrvatstva*, ali i hrvatskim biskupima, očito je još uvijek bilo u živom sjećanju slučaj sarajevskog nadbiskupa Stadlera, koji je nakon prvoga hrvatskoga katoličkog sastanka zaradio vladarev ukor zbog izjave o pripadnosti Bosne i Hercegovine Hrvatskoj.³¹ S obzirom na to da je službeni program skupine oko *Hrvatstva* bio u funkciji promocije katoličkog pravaštva kao političke opcije prihvatljive i vrhovima Monarhije i režimu u Hrvatskoj i da stoga nije izražavao njihovo stvarno političko uvjerenje, bilo je za očekivati da bi biskupi zbog pisanja lista mogli biti ukoreni od bečkoga, odnosno budimpeštanskoga središta. S druge strane, skupina oko *Hrvatstva* imala je u vidu činjenicu da ni niže svećenstvo u banskoj Hrvatskoj, a ni laička javnost – kad je riječ o političkim pitanjima – nije navikla slijediti mišljenje katoličke hijerarhije, imajući na umu njezinu relativnu zavisnost o vrhu Monarhije. Bilo bi, dakle, nepopularno pozivati svećenstvo da se politički opredjeljuje kao i episkopat. Načelno, faktor opredjeljenja svećenstva za katoličko pravaštvo trebalo je biti isključivo odnos *Hrvatstva* prema katolicizmu, a ne njegovo političko gledište.

Čini se da je Hrvatska stranka prava, suprotstavljajući se skupini oko *Hrvatstva*, doista ozbiljno računala na tradicionalne razlike u političkim stajalištima između višeg svećenstva, koje je dijelom bilo prorežimski usmjereno, i nižeg svećenstva, koje se uglavnom opredjeljivalo za opoziciju. Štoviše, ima indicija da ih je nastojala produbiti i tako barem uza se zadržati niže svećenstvo. Zato je *Obzor* razmjerno učestalo kritički pisao o hrvatskom episkopatu, napose o zagrebačkom nadbiskupu Posiloviću, pri čemu mu se napose predbacivao osnutak *Hrvatstva*, odnosno politizacija katolicizma.³² Opravdavajući postupak hrvatskih biskupa na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom, *Hrvatstvo* je ukazalo na to da je hrvatski episkopat izrazito nezadovoljan političkim strankama u banskoj Hrvatskoj, da u njima više ne vidi saveznika u svojim antisekularizacijskim nastojanjima, što je, dakako, bilo posve točno.³³

²⁹ HRV 1 (1904).

³⁰ HRV 21 (1904).

³¹ Strecha 1997, 157-167.

³² HRV 19, 21 (1904).

³³ HRV 21 (1904).

U početku je samo dio slavonskog svećenstva na čelu s biskupom Voršakom, vikarom Đakovačko-srijemske biskupije, sa simpatijama prihvatio skupinu oko *Hrvatstva*.³⁴ Komentirajući politički program s kojim se predstavila javnosti, *Glasnik biskupije srijemske* je, doduše, primijetio da je grupa oko *Hrvatstva* naglasila svoje dualističko i nagodbeno stajalište, no, prema tumačenju *Glasnika*, riječ je samo o početnim pozicijama u borbi za punu političku slobodu hrvatskog naroda. Očito je, dakle, da je *Glasnik* bio dobro upoznat s namjerom skupine oko *Hrvatstva* da navlačenjem nagodbene i dualističke maske katoličkom pravaštvu pribave status za vlast podobne opozicijske opcije. Ocjenjujući stoga da se program skupine oko *Hrvatstva*, osim u nekim nijansama, zapravo ni po čemu bitno ne razlikuje od programa ostalih opozicijskih stranka, uključujući i Hrvatsku stranku prava, list je poticao slavonsko i uopće hrvatsko svećenstvo da prihvati *Hrvatstvo* kao svoje glasilo, pri čemu je i on podvlačio da svećenstvo, usprkos programskoj bliskosti Hrvatske stranke prava i skupine oko *Hrvatstva*, više ne može slijediti političku grupaciju u koju su se infiltrirali «mladi», koji svjesno a ne iz neznanja odbacuju kršćanski svjetonazor.³⁵

Razumije se da je *Hrvatstvo* sa zadovoljstvom registriralo i prokomentiralo povoljnu ocjenu *Glasnika*, premda je obzirno odbilo prihvatiti njegovu, uostalom, posve točnu konstataciju o pronagodbenom i produalističkom značaju svoga službenoga političkog programa.³⁶ Međutim, odnosi sa slavonskim svećenstvom koje se, čini se, dobrim dijelom razočaralo u Hrvatsku stranku prava, i koje je, suočeno s jačanjem socijalističkog pokreta u Slavoniji i u Srijemu, tražilo njezin odlučniji angažman u isticanju društvene važnosti kršćanskih, odnosno katoličkih načela, nisu dugo ostali idilični.

Unatoč svojoj antiklerikalnoj tradiciji, unatoč činjenici da je svojedobno bila protivnik katoličkog hrvatstva i Korenićeva nastojanja da se organizira katolički pokret s jasno izraženim nacionalnim obilježjem, ali i unatoč činjenici da je najveći dio svećenstva nije simpatizirao zbog Frankova židovskog podrijetla, Starčevićeva hrvatska stranka prava, kao što smo već istaknuli, nije se našla na meti skupine oko *Hrvatstva*, što je, razumije se, odmah moralo upasti u oči. U početku, u prvim brojevima, *Hrvatstvo* je doduše, bilo zamjerilo *Hrvatskom Pravu* način na koji je svojedobno kritiziralo hrvatski episkopat, napose način na koji je pisalo o sarajevskom nadbiskupu Josipu Stadleru na svršetku svetojeronimske afere, no pritom, začudo, nije isticalo da je riječ o kriticismu koji je u biti jasno prepoznatljiv znak prikrivenog napada na katolicizam, što je inače redovito radilo polemizirajući sa protivnicima katoličkog pravaštva.³⁷ Osim toga, od hrvatskih opozicijskih listova

³⁴ HRV 5 (1904).

³⁵ HRV 17 (1904).

³⁶ HRV 17 (1904).

³⁷ HRV 1, 2 (1904).

jedino se *Hrvatsko Pravo* nije našlo u prvim danima često objavljivanim popisima tobože protuvjerskih listova, koje bi «pravi» katolici trebali izbjegavati, štoviše, protiv kojih bi se trebali boriti. Naprotiv, Hrvatsstvo je sa zadovoljstvom konstatiralo da je *Hrvatsko Pravo* razmjerno pozitivno prokomentiralo njegov vjersko-politički program, zaboravljajući pritom na svojedobnu Frankovu tvrdnju da je njegova pojava u osnovi suvišna.³⁸

Osim iz činjenice da *Hrvatsstvo* na adresu *Hrvatskog Prava* nije uputilo niti riječ kritike, budući odnosi između dviju grupacija mogle su se naslutiti i iz načina na koji je list komemorirao smrt Eugena Kumičića, predsjednika Starčevićeve hrvatske stranke prava, koji je umro netom nakon što je list počeo izlaziti. U prigodno pisanom uvodniku *Hrvatsstvo* je o Kumičiću, biranim riječima, pisalo kao o odlučnom, požrtvovnom političaru, istovremeno ističući da je riječ o markantnoj ličnosti u novijoj hrvatskoj književnosti. No, to još ne bi samo po sebi bilo indikativno, da pritom, osvrćući se ukratko na njegova najvažnija djela, u vezi s romanom «Kraljica Lepa» autor uvodnika nije napisao sljedeće: «...mi baš posve i ne odobravamo svih nazora, što ih je osobito u ovoj potonjoj velikoj pripoviesti razvio».³⁹ Valja, naime, znati da je Kumičićeva «Kraljica Lepa», koja je nastala nakon svršetka svetojeronimske afere, a za koju pretpostavljam da je i inspirirala autora, bila roman s izrazito antiklerikalnom porukom. Ako je *Hrvatsstvo* i vodilo računa o tome da u trenutku Kumičićeve smrti bude obazrivo prema njemu, ocjena je ipak isuviše blaga, a da ne bi bila znakovita za glasilo koje je u svom prvom broju, u skladu s lozinkom o «diobi duhova», najavilo beskompromisni sukob sa svima koji u bilo čemu i na bilo koji način odstupaju od katoličkog učenja! Bio je to prvi jasan signal da je skupina oko *Hrvatstva*, kad su u pitanju politički razlozi, itekako spremna odstupiti od svoga ekskluzivnog, borbenog katolicizma, ali i jasan pokazatelj da joj je itekako stalo do dobrih odnosa s frankovcima.

U okviru polemike s *Obzorom*, koja je, kao što smo već istaknuli, bila izraz borbe između Hrvatske stranke prava i skupine oko *Hrvatstva* za političko opredjeljenje hrvatskog svećenstva, posebno je mjesto imalo pitanje je li svojim potpisom na proglas Katoličkog tiskovnog društva Strossmayer dao suglasnost za osnutak katoličkoga političkog dnevnika, odnosno za osnutak katoličke stranke, ili je bio obmanut. O značenju Strossmayerova potpisa na proglas o utemeljenju Katoličkoga tiskovnog društva raspravljalo se u javnosti već prije pojave *Hrvatstva*. Uoči izlaska lista počele su kolati informacije da je biskup obmanut da se ne slaže s osnutkom *Hrvatstva* te da se protivi ideji o pokretanju stranke.⁴⁰ Zato je već u prvom broju list to demantirao, niječući Korenićevu tvrdnju da je Matija Seiger-

³⁸ HRV 4 (1904).

³⁹ HRV 10 (1904).

⁴⁰ HRV 9 (1904).

schmied, koji je u ožujku 1904. posjetio Strossmayera s namjerom da ga upozna o odluci o utemeljenju Katoličkoga tiskovnog društva i zamoli za podršku, zapravo obmanuo biskupa. U izjavi objavljenoj u *Hrvatstvu* Seigerschmied je rekao da je biskup, nakon što mu je pročitao tekst proglašenja, svoj potpis na njega stavio potpuno svjestan o čemu se radi, a dodao je i to da je prije toga o osnutku Katoličkoga tiskovnog društva obavijestio i biskupova tajnika Anđelka Voršaka koji je naknadno također potpisao proglašenje.⁴¹

Međutim, u svojoj izjavi Seigerschmied nije rekao je li biskupa obavijestio i o namjeri da katolički politički list ima namjeru biti središte iz kojega će izrasti katolička stranka. Prema svemu sudeći, nije to uradio. Seigerschmied je, naime, mogao očekivati kakva bi mogla biti biskupova reakcija, pa je namjeru o osnutku katoličkog lista i katoličke stranke prešutio. Strossmayer je, dakle, bio obaviješten samo o tome da se osniva tiskovno društvo s ciljem da izdaje publikacije vjerskog sadržaja, pa je logično da se tomu nije usprotivio i da je potpisao proglašenje, ne sluteći da bi njegovo ime moglo biti iskorišteno kao mamac svećenstvu da podrži skupinu oko *Hrvatstva*. Strossmayer je, naime, bio živući simbol obzoraškog svećenstva.

Uostalom, Korenić je u *Obzoru* objavio uvodnik iz kojega je razvidno da biskup doista nije bio upoznat s planom o osnutku *Hrvatstva*, kao ni s namjerom hrvatskog episkopata da osnuje katoličku stranku. O tome su ga informirali Korenić i Smičiklas, koji su ga naknadno posjetili. U svom uvodniku Korenić je, osim toga, prenio i biskupovu izjavu da se «...sa ustrajanjem takve stranke ne slaže i da na to nikad nije privolio...», štoviše, da mu je potpis na proglašenje o osnutku Katoličkoga tiskovnog društva, budući da nije bio cjelovito obaviješten o njegovoj zadaći, zapravo izmamljen «furtim», to jest na prevaru, te da duboko žali što je to uradio.⁴² Iako su ga Smičiklas i Korenić zacijelo nagovarali da povuče potpis, Strossmayer to nije uradio. Nakon Korenićeve uvodnika, *Hrvatstvo* nije više negiralo da biskup u trenutku potpisivanja proglašenja o osnutku Katoličkoga tiskovnog društva nije bio informiran o čemu se radi. Drugim riječima, priznalo je biskupovu tvrdnju da je bio obmanut.⁴³ To je pridonijelo tomu da se otada u političkom žargonu njezinih protivnika za skupinu oko *Hrvatstva* redovito upotrebljavao pojam «furtimaši» koji se postupno toliko uvriježio da se počeo općenito koristiti kao sinonim za pobornike političkog katolicizma.

Pretežno zaokupljeno polemičkim tekstovima u vezi s ekskluzivno katoličkim obilježjem lista i militantnim napadima na protivnike politizacije katolicizma koji su dolazili iz različitih političkih struja, skupina oko *Hrvatstva* u prvim danima svoga javnog djelovanja nije imala ni dovoljno vremena, niti dovoljno prostora u

⁴¹ HRV 1 (1904).

⁴² OB 122 (1904).

⁴³ HRV 6 (1904).

svom listu da preciznije i cjelovitije izrazi svoja stajališta u vezi s rješenjem hrvatskog pitanja. Prvu priliku da o tome izrazi svoje stajalište pružio joj je *Schwartz-Gelb*, konzervativni bečki list velikoaustrijske orijentacije, koji je otprilike godinu dana kasnije, nakon što se prije toga transformirao u glasilo velikoaustrijski opredijeljene austro-njemačke omladine, postao jedinim od nekoliko središnjih glasila velikoaustrijskog kruga.

Sredinom svibnja 1904. list je objavio opširan članak pod nazivom «Budućnost Hrvatske». Podsjećajući austrijsku javnost na zasluge Hrvata za Austriju i za dinastiju tijekom povijesti i visoko ih pritom vrednujući, *Schwartz-Gelb* je, uz ostalo, upozoravao Hrvate kako neprestano moraju imati na umu to da budućnost Hrvatske leži samo u njihovu vjernom vezivanju uz «...zastave Austrije i Habsburške kuće...». Kao katolici i kao narod provjereno odan katoličkoj dinastiji, Hrvati su na jugu Monarhije, na Balkanu, poput Poljaka na sjeveru, nosioci «...jedne velike misije...». Oni, naime, imaju zadaću pomoći austrijskoj politici da na Balkanu savlada «...iznimno važne probleme...», čijim rješavanjem Austrija ne osigurava samo svoje vitalne interese nego istovremeno «...otvara hrvatskom narodu nove horizonte...». Ispuni li hrvatski narod svoju povijesnu zadaću, to jest ako se stavi u službu austrijskih interesa na Balkanu, ostane li nepokolebljivo vjeran caru i carstvu, moraju mu se priznati njegova prava, i to u njihovu punom opsegu, jer je to u interesu i dinastije i cjelokupne Monarhije, isticao je *Schwartz-Gelb*, obraćajući se izravno skupini oko *Hrvatstva* i nudeći joj pritom velikoaustrijski mamac.

Schwartz-Gelb se, naime, pohvalno izrazio o *Hrvatstvu*, pišući o njemu kao o glasilu nove političke struje u Hrvatskoj, koja pod vodstvom hrvatskog episkopata izlazi na političku pozornicu i koja, prema njegovim ocjenama, pritom nailazi na snažnu podršku u hrvatskom svećenstvu, uslijed čega sve postojeće hrvatske stranke počinju osjećati ugroženima, jer im ta nova, «jedva rođena» politička grupacija, s tako moćnom podrškom i jednako tako moćnim zaledem, ozbiljno prijete da uskoro budu posve marginalizirane.⁴⁴

Obavijesti s kojima je raspolagao *Schwartz-Gelb* nisu, međutim, bile točne. Proboj *Hrvatstva* na hrvatsku političku scenu bio je mučan zbog snažnog otpora brojnih protivnika političkog katolicizma, a podrška svećenstva gotovo nikakva, osim, čini se, u Slavoniji. Skupina koja se okupljala oko lista bila je zapravo malobrojna i bez obzira na doista moćno zaleđe katoličke hijerarhije na čelu sa zagrebačkim nadbiskupom usamljena u svojim nastojanjima oko promocije katoličkog pravaštva. Doduše, bila je tek na početku svog djelovanja u političkom životu i mogla se nadati promjeni situacije, međutim, početna iskustva nisu bila nimalo ohrabrujuća. No, moguće je pretpostaviti da je to skupini oko *Schwartz-*

⁴⁴ SG 12 (1904).

Gelba bilo poznato i da je list svojim pisanjem o snazi katoličko pravaške struje nastojao samo ohrabriti pristalice političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj. Uostalom, budući da joj je javno nudio suradnju, *Schwartz-Gelb* o skupini oko *Hrvatstva* doista nije mogao pisati kao o marginalnoj političkoj struji.

Skupini oko *Hrvatstva*, koja je, kao što će se kasnije vidjeti, od početka vrlo pomno pratila pisanje velikoaustrijskog tiska, članak lista *Schwartz-Gelb* o Hrvatskoj i njezinoj svijetloj budućnosti, uz uvjet da se njezina politika stavi u službu velikoaustrijske ideje, zacijelo nije mogao promaknuti. Stoga se redakcija *Hrvatstva* potrudila da na njega opširno odgovori, koristeći ujedno priliku da po prvi put javnosti prezentira kako pobornici katoličkog pravaštva vide rješenje hrvatskog pitanja u kontekstu krize dualizma.

Odgovarajući listu *Schwartz-Gelb* uvodnicima koji su, što je svakako znakovito, bili objavljeni pod naslovom koji je glasio «Budućnost Hrvatske», čime se očito željelo naglasiti da je riječ o dijalogu, skupina oko *Hrvatstva* izrazila je veliko zadovoljstvo zbog toga što je list posvetio pažnju Hrvatskoj i što je pritom pokazao «puno razumijevanje» za važnost koju ona ima za Monarhiju, poručujući mu da bi takva stajališta bilo neobično važno nastaviti sustavno širiti u «bečkim krugovima», koji su dosada u vezi s rješanjem hrvatskog pitanja, s obzirom na njegovu važnost za Monarhiju, pokazivali «...upravo samoubojstvenu kratkovidnost...». Želeći se tobože pobliže predstaviti bečkoj i austrijskoj javnosti, a zapravo koristeći priliku da se napokon serioznije predstavi hrvatskoj političkoj javnosti, skupina oko *Hrvatstva* naglasila je da nisu samo unutrašnje političke prilike bile razlogom što se oformila. Jednaku je važnost imala i aktualna situacija u Monarhiji. Prema njezinu viđenju i s obzirom na kontinuiranu ustavnu krizu uvjetovanu češko-njemačkim sukobom, stanje u austrijskom dijelu države je «...neka vrst provizorija...», koji se dugoročno ne može održati. Prije ili kasnije mora doći do odgovarajuće «promjene ustava», što je važno ne samo za stabilnost Austrije nego i Ugarske, u kojoj austrijska kriza svakog časa može izazvati ponovnu destabilizaciju prilika.⁴⁵

Što se tiče odnosa između Austrije i Ugarske, *Hrvatstvo* je ocijenilo da među dvjema saveznicima trenutno vlada «neki interim». Kriza koja je u Ugarskoj izbila 1903. pokazuje, naime, da mađarski politički krugovi dualizam općenito shvaćaju samo prolaznom etapom na putu do konačnog osamostaljenja zemlje. U kontekstu krize Monarhije koja će se, nasuprot ocjeni autora, iznova razbuktati – a koja prije ili kasnije mora završiti njezinim preuređenjem – zadaća je *Hrvatstva* i skupine oko njega «... da narod tako pripravimo, da on na dan obračunavanja podnese na eskompte ne samo svoj sadanji conto, već i prijašnje kupone, kojih nije dospio kod prijašnjih likvidacija unovčiti». S tim u vezi autor je, slažući se s

⁴⁵ HRV 12 (1904).

mišljenjem lista *Schwartz-Gelb* o važnosti Hrvatske za Monarhiju zbog izlaska na Jadran i zbog činjenice da put na Balkan vodi preko njezina teritorija, izrazio uvjerenje da će zbog iznimne geostrateške važnosti hrvatskog prostora između austrijskih i ugarskih vladajućih čimbenika biti prije postignut sporazum o svim ostalim pitanjima, negoli o pitanju Hrvatske, jer onaj dio Monarhije u čijem će sastavu biti Hrvatska «ostaje velevlast», dok drugi postaje tek «drugotna država».⁴⁶

S tim u vezi *Hrvatstvo* je upozorilo velikoaustrijance oko lista *Schwartz-Gelb* na to da su Hrvati tijekom svoje povijesti bezbroj puta dokazali svoju vjernost dinastiji, ispunjavajući pritom «bilateralne» ugovore što su ih s njome sklopili 1527. i 1712., dodajući tomu da su joj oni i nadalje spremni iskazivati lojalnost i to iz razloga što «...na zastavi Habsburgovaca mi vidimo onu krunu, koju smo im po dva puta stavili na glavu». Prema tome, podrška Hrvata vladajućoj dinastiji je bezuvjetna, a proizlazi iz osjećaja lojalnosti prema austrijskom caru kao hrvatskom kralju. No, stvar stoji sasvim drukčije kad je u pitanju odnos prema Austriji koji nipošto ne može biti bezuvjetan, tim više što su se u nedavnoj prošlosti Beč i Pešta dogovorili ne vodeći računa o hrvatskim interesima, što se više ne smije ponoviti. Stoga se autor založio da se podrška Austriji uvjetuje preciznim dogovorom o eventualnom budućem državnopravnom odnosu između Austrije i Hrvatske, kako se ne bi ponovila situacija iz prošlosti «...kada je Hrvatska prisegla vjernost samo previšnjoj dinastiji, a Austrija je mislila, da smo time postali njezina okupirana provincija». Iako se tobože radilo samo o «personalnoj uniji», Austrija je, prema autoru, Hrvatsku samovoljno komadala, a narod denacionalizirala, noseći mu u nacionalnom i političkom smislu više štete nego petostoljetna vladavina Turaka. Prema tome, više ne dolazi u obzir to da se Hrvati bez čvrstih garancija stavljaju u bilo čiju službu. U obzir dolazi samo «...koordinacija hrvatske zastave uz austrijsku...». No, pritom autor je podvukao da je okvir Monarhije za Hrvatsku neupitan, ali uz uvjet da Austrija najprije popravi sve ono zlo koje joj je nanijela, konkretno da omoguće da «...nam se raztrgana domovina ujedini i pogažen a prava uzkrise».⁴⁷

Iako se u cijelosti složio s važnošću hrvatskog pitanja za Monarhiju i za njezin položaj kao velike sile, uvodničar *Hrvatstva* bio je kritičan prema tvrdnji *Schwartz-gelba* da Austrija svojom intervencijom na Balkanu otvara Hrvatskoj «nove horizonte». S tim u vezi tvrdio je da stvar stoji upravo suprotno, naime, da je Hrvatska ta koja ih otvara Austriji. Osim toga, izjavio je da nema samo Hrvatska «misiju» za koju bi se morala pripremati, nego da je ima i Austrija, a ona će se, prema njemu, sastojati u promjeni politike prema potlačenim narodima. Austrija mora znati da nikada nije bila država, nego monarhijska zajednica, a danas više nije

⁴⁶ HRV 12 (1904).

⁴⁷ HRV 13 (1904).

niti to, već je samo «psihološka predstava». Da bi to prestala biti, to jest da bi od besadržajnog pojma postala državom, ona mora prihvatiti činjenicu da se u osnovi sastoji od skupine zemalja koje su se svojedobno dobrovoljno okupile oko jednoga vladara s ciljem da udruženim snagama brane i promiču parcijalne interese svake pojedine zemlje. Drugim riječima, Austrija, da bi mogla opstati i funkcionirati kao država, mora se federalizirati na načelu ravnopravnosti i jednakosti. To je zadaća i smisao Austrije, kojoj se ona iznevjerila, i koju treba «...na pravi put svesti...». Zaključujući, uvodničar je, doduše, naglasivši pritom slaganje s mišljenjem da je rješenje hrvatskog pitanja u interesu dinastije i Monarhije, no istaknuo je da će Hrvati o tim interesima najbolje voditi računa tako da ponajprije povedu brigu o sebi.⁴⁸

Iz ovog samosvjesno pisanog teksta, čiji je autor najvjerojatnije bio Harambašić, jasno proizlazi odbijanje skupine oko *Hrvatstva* da prihvati mamac velikaustrijske politike, koja je u osnovi išla za stvaranjem snažne, centralizirane države s njemačkim obilježjem. No, jasno je i to da skupina oko *Hrvatstva*, unatoč ultimativnom i odrješitom tonu kojim je odgovorila *Schwartz-Gelbu*, nije željela definitivno jednom zauvijek odbiti suradnju s velikaustrijskim krugovima. Pokazala je, štoviše, da je ona moguća, uz uvjet cjelovitog rješenja hrvatskog pitanja, to jest uz ostvarenja hrvatske teritorijalne cjelovitosti i državnosti i prethodnoga preciznog utvrđivanja austrijsko-hrvatskih državnopravnih odnosa, kao i uz uvjet da se ona preobrazi u saveznu, na federalističkom principu ustrojenu državu.

Ambiciozno, odlučno postavljene zahtjeve koje je u vezi s mogućom suradnjom skupina oko *Hrvatstva* uputila na adresu lista *Schwartz-gelb* valja razumjeti i kao poziv velikaustrijskim političkim krugovima da se konačno izjasne što podrazumijevaju pod «Velikom Austrijom» za koju je zalažu. Valja, naime, uzeti u obzir da su koncepti s kojima su pobornici velikaustrijske politike u to vrijeme baratali pažljivo izbjegavali pobliže definirati za kakvo se preuređenje monarhije zalažu. S druge strane, potrebno je voditi računa o tome da je stvarna snaga velikaustrijskih grupacija iz kojih će se na čelu s bečkim kršćanskim socijalistima u jesen 1905. oblikovati tzv. velikaustrijski krug bila velika nepoznanica.⁴⁹ Razumljivo je, dakle, da je prvi poziv velikaustrijskog kruga što je skupini oko *Hrvatstva* stigao iz grupe oko lista *Schwartz-Gelba* ostao neuslišan.

No zahtjevi što ih je skupina oko *Hrvatstva* postavila listu *Schwartz-Gelb*, odnosno bečkoj i austrijskoj javnosti, bili su namijenjeni i mađarskim političkim snagama, napose mađarskoj opoziciji. S druge strane, izrečeni su i zbog domaće javnosti, koja se većinom usprotivila katoličkom pravaštvu skupine oko *Hrvatstva*, koju je već prije pojave njezina glasila optuživala kao služinčad «bečke kamarile», što je ona, dakako, pobijala ne skrivajući pritom svoje simpatije za budućega

⁴⁸ HRV 13 (1904).

⁴⁹ Gross 1970, 14-15.

vladara, velikaustrijski usmjerenog prijestolonasljednika Franju Ferdinanda, jer je bio «...gorljiv, zanesen, oduševljen katolik».⁵⁰ Bilo je, dakle, više razloga za odlučan, odriješit ton, koji je nespojiv s nekim tko je spreman pokorno služiti.

Usprkos odbijanju ponuđene suradnje, list *Schwartz-Gelb* je tijekom svibnja nastavio povremeno pisati o Hrvatskoj i njezinoj važnosti za dinastiju i Monarhiju, prelazeći prilično benevolentno preko ultimativnog tona što ga je *Hrvatstvo* upotrijebilo odgovarajući mu na sugestiju da prihvati poziv na suradnju s velikaustrijskom politikom. Pišući o Hrvatskoj, o njezinu državnom položaju u okviru Ugarske, kao i o njezinim problemima s mađarskim nacionalizmom, list «korientitih Austrijanaca» poigravao se pritom s Kossuthovim sloganom «...Ugarske (to jest Mađarske – op. M. S.) još nema – Ugarske će biti...», pretvarajući ga u slogan «...Hrvatske još nema – Hrvatske će biti...», poručujući time skupini oko *Hrvatstva* da bi se velikaustrijska politika mogla založiti za oživotvorenje hrvatskoga državnog prava.⁵¹ No, razvijajući koncept o «Velikoj Austriji» list je i dalje ostao neprecizan i nejasan u pogledu pitanja za kakvo se preustrojstvo Monarhije zalaže, što, razumije se, nije bilo nimalo slučajno. Stoga je razumljivo da se na pisanje lista *Schwartz-Gelba* o Hrvatskoj *Hrvatstvo* nije više opširnije osvrtao. Uradilo je to svega još jednom, osvrnuvši se na članak kojim je list komemorirao godišnjicu smrti bana Jelačića, slaveći ga kao «inkarnaciju» odanosti hrvatskog naroda prema Monarhiji i dinastiji.

Pisanje lista *Schwartz-Gelb* o Jelačiću kao spasitelju Monarhije bio je dobar povod da skupina oko *Hrvatstva* iznova podsjeti na ponašanje Austrije prema Hrvatima. S tim u vezi *Hrvatstvo* je istaknulo da nakon 1849. ona ništa nije učinila zbog čega bi joj Hrvati mogli biti zahvalni. Pritom je uvodničar, koji ovaj put nije bio onaj isti koji je započeo raspravu s listom *Schwartz-Gelb*, potpuno prešao preko razdoblja neoapsolutizma kako bi izbjegao izravno optužiti dinastiju za njegovo uvođenje. Stajalište skupine oko *Hrvatstva* očito je bilo da valja pokazivati potpunu lojalnost kruni i da je zato ne treba podsjećati na postupke koji bi mogli dovesti u pitanje zasadu o bezuvjetnoj lojalnosti hrvatskog naroda Habsburgovima, odnosno ideju o njihovu snažnom dinastičkom osjećaju. No, kad je riječ o austrijskoj politici, autor je nije štedio. Spočitavao joj je, prije svega, protuslavensku i uopće protuhrvatsku nacionalnu politiku u Istri i u Dalmaciji, gospodarsko zapostavljanje tih hrvatskih pokrajina kao i sprječavanje njihova sjedinjenja s banskom Hrvatskom. Osim toga, uvodničar joj je predbacio nametanje Hrvatsko-ugarske nagodbe, za koju je naglasio da ne može biti podloga za rješenje hrvatskog pitanja jer je «...negacija ugovora od 1527. i 1712. između Hrvatske i previšnje habsburške dinastije...». Optužujući za nametanje Hrvatsko-ugarske nagodbe austrijsku politiku, a ne krunu ili još gore aktualnog vladara, autor je, dakako, branio

⁵⁰ HRV 1 (1904).

⁵¹ SG 17 (1904).

ideološku zasadu skupine oko *Hrvatstva* prema kojoj je za sve hrvatske probleme zapravo kriva austrijska politika, a ne politika krune. Da bi amnestirao krunu od odgovornosti za teškoće u kojima se Hrvatska našla nakon uspostave dualizma, odnosno nakon nametanja Hrvatsko-ugarske nagodbe, autor je ustvrdio da je prije sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe Hrvatska tobože bila «...pravno suverena država stojeći koli sa Austrijom, toli sa Ugarskom u personalnoj uniji». Doduše, «...znademo, da je Austrija od te personalne unije učinila tekom vremena krpu, ali pravno odnošaja promienila nije.» Tek je nagodba iz 1868. «...suverenu kraljevinu Hrvatsku, pretvorila u nuzzemlju Ugarske».⁵²

Odbacujući Hrvatsko-ugarsku nagodbu kao apsolutno neodgovarajuću podlogu za rješenje hrvatskog pitanja, uvodničar *Hrvatstva* želio je s jedne strane poručiti listu *Schwartz-Gelb* da se eventualni budući odnos između Austrije i Hrvatske ne može urediti po istom modelu na kojemu počiva aktualni državnopravni odnos između Hrvatske i Ugarske. Drugim riječima, naglasio je da za Hrvatsku ne dolazi u obzir nikakva varijanta Austro-ugarske nagodbe.

Međutim, pitanje novoga državnopravnog položaja Hrvatske uvodničar *Hrvatstva* ipak nije želio vezati samo uz kontekst njezinih mogućih budućih dogovora s Austrijom, nego ga je vezao uz pitanje preobrazbe cijele Habsburške monarhije, dakle, i njezina ugarskog dijela. Zato u svom tekstu nije govorio isključivo o federalizaciji Austrije, nego cijele Monarhije, i to na načelu pune ravnopravnosti svih njezinih naroda i zemalja. Doduše, iz činjenice da se u tekstu izričito inzistira na federalizaciji Austrije, koja bi, prema autoru, trebala biti uvod u federalizaciju cijele Monarhije, a da se pritom posebno ne inzistira i na federalizaciji Ugarske, može se naslutiti da je *Hrvatstvo* moglo zamisliti i Monarhiju bez njezina ugarskog dijela, dakle, da bi bilo spremno na rješenje hrvatskog pitanja u okviru jedne reducirane, ali u svakom slučaju federalistički uređene Habsburške monarhije. No, u kontekstu pitanja o preuređenju države uvodničar je pretežno ipak baratao pojmom Monarhije kao cjeline, što znači da je ovom prilikom *Hrvatstvo* indirektno, ne želeći konfrontaciju s mađarskom politikom, zatražilo i federalizaciju njezina ugarskog dijela, računajući s njom kao s jednom od mogućnosti rješenja krize dualizma. U okviru federalistički uređene Monarhije, pisalo je *Hrvatstvo*, hrvatski narod mogao bi realizirati svoje državno pravo i sjedinjen sa Slovencima «...u najtjesnijoj vezi...» uživati puni suverenitet i slobodu.⁵³

Osim o gledištima pristalica katoličkog pravaštva dijalog između skupine oko *Hrvatstva* i velikoaustrijske grupe oko lista *Schwartz-Gelb*, u kojem je skupina oko *Hrvatstva* – kao što smo vidjeli – cjelovito iznijela svoje stajalište u vezi s mogućim rješenjem hrvatskog pitanja u kontekstu krize dualizma, svjedoči o tome da je službeni program pristalica katoličkog pravaštva doista bio samo paravan

⁵² HRV 27 (1904).

⁵³ HRV 27 (1904).

koji je imao zadaću prikriti njezino stvarno političko mišljenje, koje je bilo ne samo protunagodbeno, odnosno protodualističko. Kao i sve ostale političke snage u Hrvatskoj, i skupina oko *Hrvatstva* bila je, naime, načisto s tim da je hrvatsko pitanje nemoguće riješiti u okviru dualizma. Vjerujući u njegov slom, ona je stoga rješenje tražila u federaliziranoj Habsburškoj monarhiji, predviđajući mogućnost da se ona, u slučaju osamostaljenja, reducira na prostor koji bi njezinu austrijsku polovicu, kojoj bi se pridružile hrvatske zemlje, a u sklopu kojih je, premda to iz razumljivih razloga nije navodila, vidjela i Bosnu i Hercegovinu. Njezino je stajalište bilo, dakle, prilično jasno: cjelovitost i državnost Hrvatske moguća je samo u okviru federalizirane Habsburške monarhije, neovisno o tome kolika ona bila. O tome kako bi na federalističkom načelu preuređena Monarhija doista izgledala, to jest o pitanju stupnja autonomije jedinica od kojih bi se sastojala, skupina oko *Hrvatstva*, kao što smo vidjeli, nije se izjašnjavala, no odbacujući mogućnost da Hrvatsko-ugarska nagodba bude model za reguliranje hrvatsko-austrijskih državnopravnih odnosa jasno je dala do znanja da priželjkuje što je moguće širu hrvatsku autonomiju. Inzistirajući prilično odlučno na federalističkom preustrojstvu Monarhije i pozivajući se pritom, u skladu s historijskim, ali i prirodnima pravom, na načelo pune ravnopravnosti njezinih naroda i zemalja, skupina oko *Hrvatstva* pokazala je da zapravo nije sklona ni trijalizmu, ni subdualizmu. Prema tome, odmah je na početku iznevjerila i program hrvatske opozicije iz 1894., na kojega se svako toliko pozivala.

S druge strane, uvodnici upućeni na adresu lista *Schwartz-gelb* pružaju nam prilično dobar uvid u značaj pravaštva skupine oko *Hrvatstva*. Pobornici katoličkog pravaštva zadržali su od izvornog pravaštva hrvatsku državnopravnu ideologiju, koja je, uz prirodno pravo, trebala biti osnovom za postignuće što šire hrvatske autonomije, no pritom su, u skladu sa shvaćanjima modernoga pravaštva, isticali da je ona moguća samo u okviru Habsburške monarhije. Slijedeći izvorno Starčevićovo učenje, za političku sudbinu hrvatskog naroda u Monarhiji krivili su Austriju, no odbacili su interpretaciju izvornog pravaštva o vjerolomnoj habsburškoj dinastiji, koja je također, premda u manjoj mjeri, za nju odgovorna. Za razliku od Starčevićeva pravaštva, koje nije praštalo Habsburgovcima raskid ugovora što ih je suvereni hrvatski narod s njima 1527. i 1712. sklopio, a prema kojima se dinastija obavezala da će ne samo štititi nego i jačati hrvatsku državnost, katoličko je pravaštvo u tom pogledu potpuno amnestiralo dinastiju, ističući isključivo odanost hrvatskog naroda prema Habsburgovcima kao hrvatskim kraljevima, želeći time ne samo izbjeći konfrontaciju s krunom, koja se u tom trenutku nalazila u prilično nezavidnoj situaciji s obzirom na krizu dualizma, nego i naglasiti ideju o punom suverenitetu hrvatskog naroda. Pritom, za razliku od izvornog pravaštva, katoličko pravaštvo u trenutku svoje pojave nije inzistiralo na zahtjevu da o svom položaju Hrvati, kao suvereni narod, mogu raspravljati isključivo s vladarom. Prema svemu

sudeći, na taj se način željelo izbjeći bilo kakvu sumnju u eventualno odbijanje Monarhije kao okvira za uspostavu hrvatske državnosti.⁵⁴

Ideja o slavenskoj solidarnosti, koja je, kao i ideja o Habsburškoj monarhiji kao federaciji, preuzeta iz izvornog jugoslavizma, također je bila sastavni dio ideologije katoličkog pravaštva, a došla je do izražaja u člancima koji su se bavili pitanjem preuređenja austrijskog dijela Monarhije. Naime, u vezi s pitanjem preobrazbe austrijskog dijela Monarhije u saveznu državu ravnopravnih zemalja i naroda *Hrvatstvo* je isticalo da bi u tome ključnu ulogu mogli i morali odigrati njezini slavenski narodi, ponajprije Slovenci, Hrvati i Česi. S tim u vezi ono je isprva doduše prilično obazrivo, a s vremenom sve odlučnije, pisalo o potrebi da se napokon slože i zajednički istupe s političkim programom koji bi uvažavao interese svakoga pojedinog naroda. Za početak predlagalo je zajedničku akciju oko zahtjeva za reformom izbornog zakona.⁵⁵ S tim u vezi *Hrvatstvo* je izražavalo vrlo oštru kritiku na račun politike «mladočeha», predbacujući joj da vodi računa samo o češkim nacionalnim interesima, a da pritom zanemaruje nacionalno-političke zahtjeve ostalih austrijskih Slavena. U tome je ujedno vidjelo i glavni razlog za dosadašnje neuspjehe češke nacionalne politike u borbi za ravnopravnost.⁵⁶

Neslogu među slavenskim narodima austrijskog dijela Monarhije ali i općenito, *Hrvatstvo* je interpretiralo kao glavni uzrok njemačke ekspanzije prema istoku, odnosno kao glavni razlog za uspostavu dualizama koji se isticalo da je koristio samo Mađarima i Nijemcima, omogućivši im poziciju «gospodujuće narodnosti» i to unatoč tomu što je riječ o narodima koji su manjina u dijelovima države kojima vladaju. Nadajući se da bi proces federalizacije austrijskog dijela mogao potaknuti proces preuređenja cijele Monarhije na načelu ravnopravnosti njezinih naroda i zemalja, skupina oko *Hrvatstva* posebno je isticala slavenski značaj Austrije, to jest činjenicu da Slaveni čine većinu njezina stanovništva. S tim u vezi *Hrvatstvo* je austrijskim Slavenima preporučilo da, osim sa zajednički formuliranim zahtjevom za promjenom izbornog zakona, istupe i sa zahtjevom da se austrijski dio monarhije federalizira, upućujući ih pritom na član 19. temeljnoga austrijskoga državnog zakona koji propisuje jednakopravnost naroda. «Mi Slaveni, ako imamo i zrno soli u glavi moramo naš majoritet upotriebiti onamo, da naša monarhija postane najjačim bedemom proti Germaniji i njezinom drangu na jug i iztok».⁵⁷

Iako se u vezi s pitanjem preuređenja austrijskog dijela Monarhije odlučno zalagalo za uspostavu uske političke suradnje njezinih slavenskih naroda, nadajući se da bi ona mogla potaknuti proces federalizacije Austrije, a potom i cijele Monarhije,

⁵⁴ Gross 2000, 86-142.

⁵⁵ HRV 8 (1904).

⁵⁶ HRV 36, 37 (1904).

⁵⁷ HRV 71 (1904).

Hrvatstvo je izbjegavalo pisati o mogućnosti suradnje Hrvata s nemađarskim narodima u okviru Ugarske na poticanju njezine preobrazbe u federaciju. Razlog tomu, s jedne strane, svakako treba tražiti u činjenici da bi se pozivom na zajedničku politiku nemađarskih naroda odviše zamjerilo i režimu u Hrvatskoj i mađarskim vladajućim čimbenicima, a napose mađarskoj opoziciji, a to, očito je, skupina oko *Hrvatstva*, s obzirom na okolnosti, nije držala oportunistički. Bilo je, prema tome, mnogo sigurnije zagovarati ideju slavenske solidarnosti u austrijskom dijelu države i time pokušati krčiti put prema federalizaciji najprije jednog, a potom, neminovno, i drugog dijela Monarhije. S druge strane, eventualna suradnja s nemađarskim narodima teško da je za *Hrvatstvo* mogla doći u obzir zbog njegova ekskluzivnog katolicizma koji je odbijao prije svega Srbe, ali i druge nekatoličke narode u izrazito multikonfesionalnoj Ugarskoj. Napokon, treba imati na umu da skupini oko *Hrvatstva* federalističko preuređenje Habsburške monarhije kao cjeline nipošto nije bio glavni cilj. U njemu je ona tada, kao što smo uostalom i vidjeli, gledala samo jedan, ali ne i jedini način za ostvarenje hrvatskih nacionalno-političkih ciljeva. Računala je, naime, i to vrlo ozbiljno s mogućnošću da kriza dualizma završi i s personalnom unijom, to jest s potpunim osamostaljenjem Ugarske, pa bi se u tom slučaju Hrvatska svakako trebala priključiti federalistički uređenom ostatku Monarhije.

Inzistiranje na zajedničkoj politici austrijskih Slavena za skupinu oko *Hrvatstva* bio je, dakle, najpovoljniji način za poticanje procesa federalizacije Habsburške monarhije kao cjeline. Računalo se, naime, s tim da se nakon federalizacije Austrije, pri čemu je skupina oko *Hrvatstva* velike nade polagala u izbornu reformu u smislu uvođenja općeg i jednakog prava glasa, i u Ugarskoj naprosto mora uvesti federalizam. Stoga je *Hrvatstvo* toliko i inzistiralo na pitanju preobrazbe austrijskog dijela države, zahtijevajući od austrijskih vlada, koje je list prilično učestalo oštro kritizirao zbog izrazito protuslavenske politike, da oslonac potraže u slavenskim narodima, pri čemu ih je upozoravao da je uvjet za to ispunjenje njihovih nacionalnih zahtjeva.⁵⁸ U slavenskim narodima austrijskog dijela Monarhije bečke bi vlade, pisalo je *Hrvatstvo*, trebale vidjeti «tabor Radeckijev». U protivnom, budu li se one nastavile oslanjati na Talijane i Nijemce, koji teže povezivanju sa svojim matičnim državama, Habsburška monarhija u dogledno će se vrijeme sasvim sigurno raspasti.⁵⁹

Zalažući se svesrdno za suradnju austrijskih Slavena, *Hrvatstvo* je istovremeno nastojalo otvoriti prema suradnji sa Slovencima, konkretno sa slovenskom Narodnom strankom koja je također zastupala načela političkog katolicizma. Njezino glasilo *Slovenec*, uostalom, toplo je pozdravilo pojavu *Hrvatstva*, ocijenivši ga važnim događajem u životu «...bratskog hrvatskog naroda...», pri čemu je list naglasio istovjetnost političkih stajališta skupine oko *Hrvatstva* i slovenske Narod-

⁵⁸ HRV 65, 71 (1904).

⁵⁹ HRV 65 (1904).

ne stranke.⁶⁰ Pokušavajući obnoviti prekinute hrvatske veze sa slovenskom politikom, skupina oko *Hrvatstva* odmah se u početku obratila Slovencima, uvjeravajući ih da jedino katolička vjerska ideja može biti podloga za njihovo povezivanje. Dakako, važna je i «srodnost plemenska», no ona sam po sebi ipak nije dovoljna da omogući trajnu suradnju i spriječi da se ona zbog «vremenitih interesa» prekine. Samo «...vez religijski, osobito ako k njemu pridodje još i vez krvi, jest nerazrješiv, jer je vez na podlozi vrhunarnoj, vječnoj, nepromjenljivoj».⁶¹ Međutim, valja reći da osim povremenih, prilično rijetkih kontakata, skupini oko *Hrvatstva* u početku nije pošlo za rukom ostvariti planiranu vezu sa slovenskom Narodnom strankom.

Zbog bliskosti stajališta koje su evidentne usprkos nekim razlikama, Starčevićeva hrvatska stranka prava s tihim je odobravanjem pratila pisanje *Hrvatstva* jer ga je uz ostalo odobravalo svećenstvo koje je bilo izravno vezano uz stranku.⁶² Doduše, malo je vjerojatno da ga je naročito oduševljavao katolički ekskluzivizam *Hrvatstva*. Prije će biti da su u skupini koja se oko njega okupljala vidjeli političku grupaciju koja bi Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava barem posredno otvorilo put do onog dijela svećenstva koje se distanciralo od Hrvatske stranke prava, jer je prema njoj bilo skeptično, ali koje se ipak nije željelo izravno povezati s frankovcima. Čini se da je slično razmišljao i Frank kojemu je, kao što smo rekli, bilo itekako stalo da za svoje aktualne političke kombinacije dobije makar i posrednu potporu klera, prije svega hrvatskog episkopata. Uostalom, javljajući se prvi put u *Hrvatstvu* kao predstavnik onog dijela svećenstva koje je izravno bilo povezano s Starčevićevom hrvatskom strankom prava, ponešto je natuknuo Josip Tomac o njezinim aktualnim kombinacijama u vezi s grupom oko *Hrvatstva*.

U članku u kojem je pozdravio osnutak lista, on je, istaknuvši da se već prije petnaestak godina zalagao za pokretanje katoličkoga političkog dnevnika pravaške orijentacije, izjavio da ga u vezi s pripadnicima islamske vjeroispovijesti nimalo ne brine katoličko obilježje lista, što je za Franka i dio vodstva Starčevićeve hrvatske stranke prava zacijelo bilo problematično. Ono je, prema njegovu mišljenju, važno nacionalno-političko usmjerenje i ne može biti odbojno ni «najuvjerenijem muslimanu». Osim toga, Tomac je bio mišljenja da se Hrvatska stranka prava, odnosno *Obzor*, ne suprotstavljaju *Hrvatstvu* zbog njegova izrazito katoličkog obilježja nego zbog njegova političkog programa. *Obzor*, pisao je Tomac, «...dobro zna, da *Hrvatsko Pravo* ne koraca iz poznatih uzroka u dosta katoličkih kuća po Hrvatskoj, a po tom biva zastupanje čiste hrvatske ideje u *Hrvatskom Pravu* mnogima nepristupačno, a eto, došlo je *Hrvatstvo*, koje zastupajući čisto

⁶⁰ HRV 4 (1904).

⁶¹ HRV 6 (1904).

⁶² HRV 11 (1904).

hrvatstvo (omine et nomine) unići će u mnoge katoličke kuće, a time mrsiti srbofilske kolobare družine, koja se kupi oko *Obzora* i njegova podmlatka». ⁶³

U vrijeme kad je Tomac prvi put odlučio istupiti u *Hrvatstvu*, ono je, naime, već posve definiralo svoj politički profil koji nije ostavljao ni najmanje sumnje da se, neovisno o određenim razlikama, radi u osnovi o katoličkoj varijanti *Hrvatskog Prava*. S tim u vezi moguće je postaviti pitanje nije li i Frank, odnosno netko drugi iz vodstva Starčevićeve hrvatske stranke prava bio među onima koji su – bilo izravno, bilo neizravno – poticali skupinu mlađega zagrebačkog svećenstva na to da u odgovarajućem trenutku izvrši pritisak na zagrebačkog nadbiskupa kako bi napokon pristao na realizaciju ideje o osnutku katoličkoga političkog lista koji bi mogao poslužiti kao most između hrvatskog svećenstva, episkopata i konzervativnih katolika i frankovaca? Raspoloživi podaci dopuštaju da se na to pitanje odgovori samo u obliku pretpostavke, kojoj u prilog uz ostalo govori i činjenica da je upravo Tomac nešto kasnije u *Hrvatstvu* istupio i s idejom o osnutku posebnoga saborskoga katoličkog kluba – utemeljena isključivo na principu konfesionalne pripadnosti, a ne na osnovi političkog opredjeljenja – koji bi «...malo po malo doveo (...) zastupnike katolike do jedinstvenog rada na jednom te istom političkom programu...», što se također može dovesti u kontekst nastojanja frankovaca da uz pomoć skupine oko *Hrvatstva* otvore prostor za širenjem «...čiste hrvatske ideje». ⁶⁴

Iako je svojedobno zacijelo pomišljao i na mogućnost da se protagonisti katoličkog pravaštva u budućnosti pridruže Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava, Frank prema svemu sudeći nije s tim uopće računao, zadovoljivši se time što skupina oko *Hrvatstva* pokušava funkcionirati paralelno sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava. No, pritom mu je, čini se, bilo stalo do toga da ona u političkom životu nastavi funkcionirati kao nezavisna skupina. Naime, imajući u vidu činjenicu da većina svećenstva u banskoj Hrvatskoj a posebno hrvatski biskupi nemaju simpatija ni prema njemu osobno a samim time ni prema Starčevićevoj hrvatskoj stranci prava, Frank je zacijelo bio načisto s tim da, barem zasada, ne postoje nikakve šanse da bi svećenstvo na čelu s katoličkom hijerarhijom moglo otvoreno stati uz njega, iako je u samoj skupini oko *Hrvatstva*, kao i među njegovim simpatizerima, bilo i onih koji su na to pomišljali. Prema tome, početne, premda pomalo neodređene, izjave *Hrvatstva* da bi se skupina koja se okupljala oko lista u dogledno vrijeme mogla organizirati kao katolička stranka, nisu ga mogle obradovati, a zasigurno se nije slagao ni s pokušajima skupine oko *Hrvatstva* da sustavnim pritiskom na Hrvatsku stranku prava iznudi njezinu preobrazbu u katoličku stranku.

Ni fuzija sa skupinom oko *Hrvatstva* ili s eventualnom katoličkom strankom nije mu se, zasada, mogla činiti povoljnim rješenjem. Frank, naime, nije niti

⁶³ HRV 24 (1904).

⁶⁴ HRV 80 (1904).

pomišljao na to da bi se prepustio vodstvu episkopata. Ono što je njemu bilo potrebno i za čim je težio bila je podrška svećenstva i katoličke hijerarhije, a ne njezino vodstvo. Osim toga, čak i kad bi mu hrvatski episkopat potpuno prepustio vodstvo stranačke politike s izrazito katoličkim obilježjem – što je, naravno, u praksi bilo posve nemoguće – Frank to zacijelo ne bi prihvatio ni zbog svojih nacionalnih shvaćanja, niti zbog ambicije da od Starčevićeve hrvatske stranke prava napravi općehrvatsku opozicijsku stranku zbog katoličkog ekskluzivizma s kojim je skupina oko *Hrvatstva* nastupila premda ga nije manifestirala ni izdaleka onako sustavno i dosljedno kao što je to, primjerice, činila Mahničeva *Hrvatska straža*. Međutim, kao čimbenik koji usmjerava kler prema njegovu konceptu rješavanja hrvatskog pitanja i osigurava barem neizravnu podršku hrvatskih biskupa, *Hrvatstvo* i skupina oko njega bila mu je dobrodošla.

Sustavno izbjegavajući kritički pisati o potezima autonomne vlade, odnosno vladajuće Narodne stranke, skupina oko *Hrvatstva* nastojala je da ne uđe u sukob s režimom u banskoj Hrvatskoj. Njezino protudulističko stajalište, izneseno u kontekstu prijedloga za rješavanje hrvatskog pitanja za koje se zalagala, kao i poneka žaoka koju je tu i tamo, onako usput, znalo uputiti na račun aktualne mađarske politike prema Hrvatskoj, nije, razumije se, moglo naići na simpatije režima u Hrvatskoj. Unatoč tomu, režim je odlučio tolerirati pisanje *Hrvatstva*, smatrajući ga zapravo dobrodošlim i korisnim pritiskom na protudualističku politiku mađarske opozicije. Zato se *Narodne novine* nisu kritički osvrnale na pisanje *Hrvatstva*, što je protivnicima političkog katolicizma, odnosno katoličkog pravaštva služilo kao argument za tvrdnje da skupina oko *Hrvatstva* zapravo djeluje kao «...opozicija protiv opozicije...».⁶⁵

Uostalom, o odnosu između režima i skupine oko *Hrvatstva* najbolje svjedoči jedna epizoda iz lipnja 1904. Naime, početkom mjeseca, u razdoblju intenzivnih pregovora kraljevinskih odbora oko obnove Hrvatsko-ugarske financijske nagodbe, a uoči pregovora za obnovu Austro-ugarske financijske nagodbe, u *Hrvatstvu* su se pojavila dva opširna članka pod naslovom «Ugledajmo se u Magjare». Ističući važnost Hrvatske za Ugarsku, koja, prema autorovu mišljenju, bez Hrvatske ne bi mogla voditi ofenzivnu politiku prema bečkom središtu, odnosno prema kruni, *Hrvatstvo* je u prvom od njih iznijelo procjenu da će upravo mađarska politika u budućnosti nastojati Hrvatsku čvrsto držati u «svojim šakama», štoviše, da će njezin pritisak na Hrvatsku rasti s produbljivanjem krize dualizma. Mađari će, pisalo je *Hrvatstvo*, sve snažnije inzistirati na «apsorpciji» Hrvatske. Ukazujući na opasnost koja neposredno prijete hrvatskoj autonomiji, list je isticao da bi nacionalna borba koju će Hrvati u tim uvjetima biti prisiljeni voditi bila uspješnija ako bi se temeljila i na «pametnoj» gospodarskoj politici, to jest ako bi i Hrvatska,

⁶⁵ HRV 13, 15, 16 (1904).

slijedeći Mađare, povelu bitku za svoje gospodarsko osamostaljenje. Autor članka bio je, naime, uvjeren da je politička autonomija neodrživa bez gospodarske autonomije. «...Ovo hermafroditско državno-pravno-gospodarsko uređenje: politička autonomija bez gospodarske autonomije može biti kratkotrajni fantastični eksperiment državnika, ali nipošto životni uređaj naroda...», pisalo je *Hrvatstvo*, ukazujući istovremeno na dobre perspektive Hrvatske u skorijoj budućnosti: «...u federalistički uređenoj habsburškoj monarhiji mi ćemo postati pravno jednaki sa svakim drugim narodom u toj monarhiji. Ali ujedinjenjem svih dijelova hrvatskoga kraljevstva i sjedinjeni sa braćom Slovencima, mi ćemo postati i fizički premci i najjačim elementima u monarhiji».⁶⁶

U drugom članku *Hrvatstvo* je – potaknuto prijedlogom mađarskoga industrijskog i trgovačkog saveza da se nakon isteka Austro-ugarske financijske nagodbe Ugarska u gospodarskom smislu potpuno odvoji od Austrije – upozoravalo da bi to isto u najskorije vrijeme morala uraditi i Hrvatska. Hrvatska ne smije dočekati gospodarsko i carinsko osamostaljenje Ugarske u ekonomskom i financijskom pogledu potpuno o njoj ovisna, jer bi je to toliko tijesno vezalo uz Ugarsku da se ona ne bi mogla «...spasiti bez krvi od konačnoga izmoždenja...». Osim toga, gospodarskim osamostaljenjem Ugarske hrvatsko bi gospodarstvo izgubilo priključak i s Austrijom i s inozemstvom, a hrvatska bi privreda bila opterećena carinama koje bi bile krojene u interesu mađarske privrede što bi je dodatno uništavalo. S tim u vezi *Hrvatstvo* je iznova naglasilo da je od životne važnosti za Hrvatsku «...svim silama raditi, da hrvatske zemlje postanu jedinstveno gospodarsko i financijsko područje».⁶⁷

Navedeni članci kao i nedavne izjave *Hrvatstva* o Hrvatsko-ugarskoj nagodbi i uopće hrvatsko-mađarskim odnosima potaknule su Stjepana Kovačevića da sredinom lipnja na zasjedanju zajedničkog sabora oštro napadne zagrebačkog nadbiskupa i ostale hrvatske biskupe zbog protumađarske politike koju je, prema njegovoj ocjeni, sada počelo slijediti i hrvatsko svećenstvo. Pritom se Kovačević pozvao na spomenute članke u *Hrvatstvu* i uopće na pisanje lista, koji se po njemu sustavno zalaže za odcjepljenje Hrvatske.⁶⁸

Na Kovačevićev istup *Hrvatstvo* je, kao što se moglo i očekivati, reagiralo tekstom u kojem je odlučno demantiralo Kovačevićeve navode braneći pritom nadbiskupa. U zajedničkom saboru u obranu zagrebačkog nadbiskupa i uopće hrvatskog svećenstva istupio je bivši hrvatski ban Khuen Hedervary, koji je tom prilikom izjavio da su Kovačevićeve optužbe na račun Posilovića i ostalih hrvatskih biskupa zbog protumađarskih stajališta «...većim dielom nepravedne...». Držanje hrvatskih biskupa, rekao je tom prilikom Khuen, nije ni protumađarsko ali ni

⁶⁶ HRV 22 (1904).

⁶⁷ HRV 23 (1904).

⁶⁸ HRV 48 (1904).

promadžarsko, ono je «samo lojalno».⁶⁹ Posilović se, u svoje ime i u ime hrvatskih biskupa, nakon toga zahvalio Khuenu na obrani, na što mu je on odgovorio pismom iz kojega jasno proizlazi da je obranu hrvatskog klera u zajedničkom saboru izrekao motiviran isključivo političkim razlozima, a ne osobnim uvjerenjem. U pismu Posiloviću Khuen je, naime, najprije podsjetio zagrebačkog nadbiskupa da se on za vrijeme svog banovanja uvijek prema episkopatu i svećenstvu ponašao korektno, ali da je unatoč tomu svećenstvo uvijek bilo protiv njega, uključujući i Posilovića, da bi potom istaknuo kako se biskupi, podržavajući list koji se suprotstavlja svakoj mađarskoj politici i koji se otvoreno izjašnjava za odcjepljenje Hrvatske, prema mađarskoj vladi ponašaju doista nelojalno.⁷⁰

Khuenov ukor Posiloviću svjedoči i o nastojanju mađarskih dualističkih čimbenika da se skupinom oko *Hrvatstva* posluže kao sredstvom pritiska na mađarsku opoziciju. Peštanski dualistički krugovi očito su smatrali da ofenzivnu akciju mađarske opozicije, između ostaloga, mogu pokušati zauzdati i diskretnom prijetnjom o mogućoj aktualizaciji hrvatskog pitanja, pa su stoga tolerirali akciju hrvatskog episkopata. S tim kombinacijama zacijelo je morao biti upoznat i režim u Hrvatskoj. No, u političkim kombinacijama mađarskih dualističkih krugova očito je vladalo uvjerenje da akciju hrvatskog episkopata treba kontrolirati, to jest, da je treba nastojati zadržati u određenim granicama. Skupina oko *Hrvatstva* mogla bi, naime, istupati protiv politike mađarske opozicije i protiv ideje o personalnoj uniji, ali ne i protiv «svake» mađarske politike. Međutim, evidentno je da skupinu oko *Hrvatstva* nije uvijek bilo jednostavno zadržati u željenim okvirima. Dakako, upozorenje da se pridržava dopuštenog nije se moglo izreći javno, pa je zato Khuen to uradio u privatnom pismu Posiloviću, podsjećajući ga da je dopušteno istupati samo protiv određene, protodualističke, ali ne i dualističke mađarske politike.

Od Kovačevićevih optužbi u zajedničkom saboru u obranu hrvatskog episkopata i svećenstva ustao je bečki kršćansko-socijalni list *Vaterland*, ali i mađarsko katoličko glasilo *Alkotmany*, koje je izražavalo stajališta onog dijela mađarskog katolicizma koji je simpatizirao s velikoaustrijskim političkim krugovima.⁷¹ *Alkotmany* je, doduše, opovrgnuo Kovačevićeve navode u zajedničkom saboru, ali pritom nije poricao da su hrvatski biskupi skloni opoziciji, ističući da je to zapravo konstantna pojava u Hrvatskoj. List je pokazao i razumijevanje za *Hrvatstvo*. Naglasivši da ono nije glasilo hrvatskog episkopata, on je pisao da su takve novine Hrvatskoj bile potrebne, a program s kojim su istupile posve razumljiv, jer da nije takav, nitko ih u Hrvatskoj ne bi čitao.⁷² Bečki *Vaterland* mogao si je dopustiti da

⁶⁹ HRV 49 (1904).

⁷⁰ HRV 168 (1904).

⁷¹ HRV 167, 168 (1904).

⁷² HRV 53 (1904).

bude nešto odrješitiji u obrani hrvatskog episkopata. Naglašavajući njihovo lojalno držanje prema mađarskoj vladi, list je pisao da to što je ponekad neki hrvatski biskup javno ustao protiv «...zloporaba zajedničkih ili autonomnih organa...» nipošto ne dokazuje da bi takav istup bio usmjeren protiv mađarske države odnosno protiv Mađara.⁷³ Budući da je Kovačević svoje izjave u zajedničkom saboru ponovio i u intervjuu što ga je dao službenom glasilu *Pester Lloyd*, potkrijepivši ih i ovoga puta pisanjem *Hrvatstva* ali i nekim drugim primjerima, *Alkotmany* je još jednom, ovaj put mnogo odlučnije, ustao u obranu hrvatskog episkopata. List je sada tvrdio da stajališta skupine oko *Hrvatstva* nipošto nisu protumađarske, da nije točno da hrvatski biskupi progone svećenike lojalne mađarskoj vladi, da su netočne informacije da će se skupina oko *Hrvatstva* organizirati kao katolička stranka na protumađarskom programu, dodajući tome kako drži da bi katolička stranka u Hrvatskoj bila itekako potrebna.⁷⁴

Osjećajući se razmjerno zaštićenom tolerancijom režima u Hrvatskoj, skupina oko *Hrvatstva* nije se posebno uzbuđivala zbog Kovačevićevih optužba i polemika u tisku koje su nakon toga uslijedile. Ni zagrebački nadbiskup nije se osvrtao na Khuenov ukor. Zato je *Hrvatstvo* nastavilo objavljivati članke usmjerene protiv Hrvatsko-ugarske nagodbe, u kojima je pozivalo hrvatsku opoziciju da uzor potraži u mađarskoj politici, koja, polako ali sigurno, vodi osamostaljenju Ugarske i na gospodarskom i na političkom planu.⁷⁵ No, pritom se skupina oko *Hrvatstva* i dalje pažljivo klonila kritike režima u Hrvatskoj i njegovih postupaka. Međutim, to je nije spriječilo da pruži podršku zajedničkoj skupštinskoj akciji hrvatske opozicije u borbi za financijsku samostalnost.⁷⁶

Iako je od samog početka učestalo i oštro polemiziralo s *Obzorom*, zanimljivo je primijetiti da predmet tih polemika sve do sredine srpnja 1904. zapravo nije bila politička orijentacija Hrvatske stranke prava. Skupina oko *Hrvatstva* dotada je, naime, ukazivala samo na njezin nemar za društveni položaj katolicizma i Katoličke crkve, odnosno na neka njezina tobože neprihvatljiva vjersko-crkvena gledišta, za koja su, kao što se moglo i očekivati, okrivljavani «realisti» odnosno naprednjaci. Tek je početkom ljeta 1904. *Hrvatstvo* po prvi put izravno optužilo Hrvatsku stranku prava da je napustila «čisto pravaštvo» te da je i zbog toga, a ne samo zbog svoga vjerskog indiferentizma, postala neprihvatljiva svećenstvu i «pravim» katolicima. Za napuštanje državnopravne politike skupina oko *Hrvatstva* okrivila je, dakako, «mlade», koji su joj se zdušno protivili, nazivajući je zastarjelom i neefikasnom. No glavnu je odgovornost *Hrvatstvo* ipak svalilo na leđa starije generacije političara, predbacivši im naprosto neshvatljivu popustljivost

⁷³ HRV 54 (1904).

⁷⁴ HRV 72 (1904).

⁷⁵ HRV 56, 59 (1904).

⁷⁶ HRV 58, 59 (1904).

prema političkoj filozofiji naprednjaka.⁷⁷ Prema tome, u borbu za opredjeljenje hrvatskog svećenstva, koja se između skupine oko *Hrvatstva* i Hrvatske stranke prava vodila otpočetak, *Hrvatstvo* je odlučilo uvesti i pitanje odnosa prema hrvatskom državnom pravu, držeći da bi ono moglo postati još jednim važnim faktorom privlačenja klera. Na to je zacijelo utjecala i činjenica da isticanje vjerskog indiferentizma Hrvatske stranke prava nije baš dalo velike rezultate, zbog čega je nakon dvomjesečnog truda *Hrvatstvo* i dalje moglo računati s uskim krugom simpatizera, što je i samo od vremena do vremena bilo sklono posredno priznati, ne gubeći, međutim, nadu u to da će se to u skorijoj budućnosti izmijeniti.⁷⁸

Kao neposredan povod za dodatno zaoštavanje odnosa s Hrvatskom strankom prava grupi oko *Hrvatstva* poslužio je jedan tekst objavljen u osječkoj *Narodnoj Obrani* potkraj lipnja 1904., a u kojem je autor, Ivan Lorković, jedan od prvaka mlade generacije hrvatskih građanskih političara, spekulirao sa skorim krahom *Hrvatstva*, navodeći pritom kao glavni razlog činjenicu da list ne prihvaća većina svećenstva u banskoj Hrvatskoj. Pišući o *Hrvatstvu* i o njegovoj budućnosti, Lorković je, uz ostalo, izjavio da postoje jasni dokazi o tome da je pri konstituiranju grupe oko *Hrvatstva* sudjelovao i ban Pejačević, kojemu je kao i Franku itekako bilo stalo da se u Hrvatskoj stvori «...opozicija protiv opozicije...». Uvjerenje da je skupina oko *Hrvatstva* saveznik Frankove Starčevićeve hrvatske stranke prava i da nastupa u korist mađarona, Lorković je argumentirao analizom njezina programa, za kojega je konstatirao da je u osnovi nagodbenjački, kao i konstatacijom da se *Hrvatstvo* razračunava isključivo s *Pokretom*, *Obzorom* i *Novim listom*, ostavljajući na miru *Hrvatsko Pravo* i režimska glasila.⁷⁹ Osjetivši se duboko pogođenom Lorkovićevim tekstom, koji je uostalom iznio posve točnu interpretaciju pozicije što ju je skupina oko *Hrvatstva* zauzela u političkom prostoru, *Hrvatstvo* je reagiralo vehementno, odbacujući dakako sve Lorkovićeve tvrdnje. Pritom je napose, ne navodeći nikakve konkretne dokaze, inzistiralo da je njegov program identičan s programom hrvatske opozicije iz 1894., štoviše, ističući da je program skupine oko *Hrvatstva* jasnije artikuliran nego program iz 1894. godine. Ako je *Hrvatstvo* opozicija hrvatskoj opoziciji, onda je to samo u vjerskome ali ne i u političkom smislu – pisao je list – tvrdeći pritom, kao i obično, da samo brani svoja vjersko-crkvena načela.⁸⁰

U svakom slučaju, Lorkovićev je članak u *Narodnoj Obrani* bio samo formalni povod za sukob s Hrvatskom strankom prava oko pitanja tko zapravo zastupa «pravo» pravaško stajalište. Stvarni povod bio je Harambašićev spor s vodstvom Hrvatske stranke prava. Naime, iako se neprestano sukobljavala s Hrvatskom

⁷⁷ HRV 64 (1904).

⁷⁸ HRV 53, 62, 76 (1904).

⁷⁹ HRV 50 (1904).

⁸⁰ HRV 50 (1904).

strankom prava, skupini oko *Hrvatstva* bilo je otpočetak stalo do toga da bude povezana s njezinim vodstvom. Na taj je način skupina oko *Hrvatstva* pokušavala izravno utjecati na politiku Hrvatske stranke prava. Budući da je Bresztyenszky umro već početkom svibnja, vezu skupine oko *Hrvatstva* s vodstvom Hrvatske stranke prava osiguravao je Harambašić, koji je i nakon što joj se priključio, ostao član njezinog saborskog kluba i i član njezinog središnjeg odbora. Pridruživši se skupini oko *Hrvatstva*, Harambašić je, kao što smo rekli, prihvatio i ponudu da bude i glavni urednik lista. Međutim, ocijenivši da bi to moglo isprovocirati vodstvo Hrvatske stranke prava, odbio je da bude imenovan glavnim urednikom, no pristao je list uređivati anonimno. Zbog toga ga je središnji odbor Hrvatske stranke prava pozvao na odgovornost, pozvavši ga da se opredijeli. Nakon toga, Harambašić, koji se zbog odavno zategnutih odnosa s «mladima» nije želio povući iz skupine oko *Hrvatstva*, odlučio je istupiti iz središnjeg odbora. Izjavu o tome objavio je u *Hrvatstvu*, ističući da to čini isključivo zbog svog uvjerenja da je vodstvo stranke gotovo posve napustilo pravaški program. No, istovremeno je rekao da ne namjerava istupiti iz Hrvatske stranke prava, odnosno iz njezina saborskog kluba.⁸¹

Harambašićev potez jedno je od svjedočanstava da je skupina oko *Hrvatstva*, između ostaloga, osnovana i zato da bi bila punkt s kojega će biti moguće vršiti pritisak na Hrvatsku stranku prava s ciljem da se ona opredijeli za katoličko pravaštvo. Uostalom, u prilog tome govori i podatak da se upravo Harambašić snažno protivio tomu da se skupina oko *Hrvatstva* odmah organizira kao katolička stranka. U svom nastojanju da Hrvatska stranka prava prihvati katoličko pravaštvo, Harambašić u skupini oko *Hrvatstva* zacijelo nije bio usamljen. Računajući s neminovnom smjenom generacija, dio mlađeg svećenstva koje je bilo vezano uz redakciju *Hrvatstva* također je, čini se, vjerovalo da bi se Hrvatska stranka prava mogla klerikalizirati. Lako je moguće da je u tom pravcu razmišljao i Posilović, koji je, utemeljujući katolički politički list, između ostaloga, nastojao spriječiti da se dio svećenstva, napose nižeg klera, eventualno ne veže uz frankovce. Nemoguće je zasada utvrditi kako su na to gledali ostali hrvatski biskupi, no sigurno je da ni Mahnić a ni Stadler nisu bili skloni takvim planovima i da su u tome i oni zacijelo imali istomišljenike unutar skupine oko *Hrvatstva*.

Tijekom srpnja 1904. nastavila se borba za političko opredjeljenje hrvatskog svećenstva, koju je skupina oko *Hrvatstva* intenzivirala nakon sukoba središnjeg odbora Hrvatske stranke prava s Harambašićem. Sredinom mjeseca *Obzor* je plasirao informaciju da je Masim Relić, svećenik koji je donedavno bio u kombinaciji da preuzme uredništvo *Hrvatstva*, od toga definitivno odustao, objasnivši u *Zastavi*, listu američkih Hrvata, da ga je na to navela spoznaja o opasnosti koju projekt stvaranja katoličke stranke predstavlja za hrvatsku opoziciju.⁸² Navedena infor-

⁸¹ HRV 39 (1904).

⁸² HRV 63 (1904).

macija ne bi bila vrijedna pažnje da ne ukazuje na nastojanja Hrvatske stranke prava da uvjeri hrvatsko svećenstvo u to da se *Hrvatstva* odriče i svećenstvo koje ga je svojedobno podržavalo.

Na pisanje *Obzora* skupina oko *Hrvatstva* uzvratila je odgovorom u kojemu je, optuživši Hrvatsku stranku prava za odustajanje od pravaštva oštrije nego ikada prije, otvoreno pozvala stariju generaciju političara na secesiju, prizivajući time raskol u stranci koja je ionako bila prilično heterogena. Popuštajući «mladima», Hrvatska stranka prava naprosto se odrekla hrvatskog državnog prava, zbog čega je, kao i zbog svog nemara prema interesima katolicizma, postala neprihvatljiva ne samo svećenstvu, nego i starijim političarima, od kojih neki još uvijek djeluju u njezinim redovima, unatoč činjenici da su kao «iskreni pravaši» gotovo posve marginalizirani zbog težnje «mladih» da potpuno ovladaju strankom. «Mladi», isticalo je *Hrvatstvo*, nisu ni pravaši a ni obzoraši, njima je «...idealna i visoka politika, koju je vodila starija generacija, naprosto smiješna». Oni se zalažu isključivo za «...realnu i sitnu politiku...», koja će stranku upropastiti. Pritom je *Hrvatstvo* otvoreno pozvalo Grgu Tuškana i preostale domovinaške političare starije generacije da razmisle mogu li, «...ako su još uvijek barem kakovi takovi pravaši...», ostati u takvom okruženju.⁸³

Pozivajući Tuškana da zajedno sa preostalim krilom nekadašnjeg domovinaškog dijela hrvatske opozicije napusti stranku, skupina oko *Hrvatstva* zaboravila je da se upravo Tuškan u svom *Sisačkom glasu* svojedobno žestoko usprotivio katoličkom pravaštvu i pokušajima u vezi s osnutkom katoličkog političkog dnevnika, kao i to da je kritizirao pisanje *Hrvatstva*.⁸⁴ Međutim, potičući Tuškana i domovinaško krilo na izlazak iz Hrvatske stranke prava, skupina oko *Hrvatstva* računala je s tim da bi oni, ako već nisu napustili stranku zbog toga što su se protivili političkom katolicizmu, sada to mogli učiniti u ime odanosti «čistom» pravaštvu. Nije, prema tome, slučajno da je upravo nakon Harambašićeva sukoba sa središnjom odborom Hrvatske stranke prava odnos prema hrvatskom državnom pravu od skupine oko *Hrvatstva* uveden kao mogući motiv za privlačenje i svećenstva i konzervativnijih političara starije generacije, prije svega bivših domovinaša, koji su bili neskloniji «mladima» od dijela političara koji su svojedobno pripadali Neodvisnoj narodnoj stranci.⁸⁵

Žestoka borba za naklonost hrvatskog svećenstva što ju je *Hrvatstvo* u lipnju 1906. započelo voditi s Hrvatskom strankom prava bila je svakako uvjetovana činjenicom da su se početne procjene hrvatskih biskupa da će hrvatsko svećenstvo razmjerno brzo stranci okrenuti leđa i vezati se uz skupinu oko *Hrvatstva* pokazale pogrešnima. Odvajanje klera od Hrvatske stranke prava s ciljem njezina slabljenja

⁸³ HRV 64 (1904).

⁸⁴ HRV 65 (1904).

⁸⁵ Lovrenčić 1972, 180.

i eventualne preobrazbe u katoličku stranku, odnosno planovi skupine oko *Hrvatstva* da se okupljanjem cjelokupnog klera banske Hrvatske i konzervativnih skupina utemelji nova katolička stranka, morali su stoga biti odgođeni, a u međuvremenu je valjalo ofenzivu protiv Hrvatske stranke prava pojačati ubacivanjem pitanja o njezinu odnosu prema pravaštvu. Budući da se isticanje nezainteresiranosti Hrvatske stranke prava za pitanje budućnosti društvene uloge katolicizma pokazalo kao očito nedostatan razlog da se svećenstvo uvjeri da stranka zbog toga ne može reprezentirati politička stajališta hrvatskog klera i da bi se stoga valjalo opredijeliti za skupinu oko *Hrvatstva*, u bitku za potporu svećenstva ubačeno je pitanje nacionalno-političkog značaja. Smatralo se zacijelo da bi isticanje odustajanja Hrvatske stranke prava od državopravne politike, a to znači i od same ideje o hrvatskom državnom pravu, na kojoj se tradicionalno temeljila hrvatska politika, uz istovremeno sustavno nastavljanje problematiziranja njezina vjersko-političkog stajališta, moglo pospješiti secesiju svećenstva i konzervativnijeg dijela članstva i tako stvoriti uvjete za stvaranje katoličke stranke.

Privremeno odustajanje hrvatskog episkopata, odnosno skupine oko *Hrvatstva* od stranačkog organiziranja moglo se zamijetiti i u pisanju Mahnićeve *Hrvatske straže* i u pisanju *Hrvatstva*. U lipnju 1904., dakle, samo mjesec dana nakon pojave *Hrvatstva*, Mahnićeva *Hrvatska straža* izašla je s opširnim, iznimno ambicioznim i u načelnom smislu vrlo precizno razrađenim programom katoličkog pokreta u Hrvatskoj.⁸⁶ Koncept katoličkog pokreta što ga je Mahnić tom prilikom iznio bio je zamišljen tako da doista pokuša pokriti sva područja društvenoga života koja je on smatrao bitnima za realizaciju projekta sustavne rekristijanizacije hrvatskog društva, a podrazumijevao je i aktivno, organizirano uključivanje katolika u politički život. S tim u vezi u svom programu katoličke akcije on je naglašavao nužnost osnutka pučkih katoličkih političkih glasila, uz središnje, koje već postoji, a riječ je dakako bila o *Hrvatstvu*. No, u dijelu Mahnićeva programa koji govori o akciji katolika u političkoj praksi, što je znakovito, ne spominje se više uopće nužnost osnutka katoličke stranke. Doduše, ideja nije odbačena, no izražava se mišljenje da bi s njezinim osnutkom, s obzirom na okolnosti, možda trebalo ipak malo pričekati.⁸⁷

S druge strane, skupina oko *Hrvatstva* tijekom lipnja 1904. počela je tvrditi da pojava njezina lista nije prvi korak prema stranačkom organiziranju hrvatskih katolika. Pokretanje katoličkog dnevnika *Hrvatstvo* je pritom objašnjavalo prvenstveno kao ostvarenje zamisli otprije tridesetak godina, iz razdoblja kad se grupa svećenstva na čelu s Posilovićem, tadašnjim urednikom *Katoličkog lista*, i Mihovilom Pavlinovićem bavila mišlju da osnuje katolički politički list, aludirajući pritom na razdoblje provođenja liberalnih reformi za Mažuranićeva banovanja kada je

⁸⁶ HS 1904, 480-488.

⁸⁷ HS 1904, 486.

dio svećenstva – koji se prije svega žestoko usprotivio školskom zakonu, koji je dekonfesionalizirao upravu pučkih škola, ali i osnutku sveučilišta nad kojim Crkva nije imala nikakve mogućnosti izravne kontrole – pomišljao na samostalnu organizaciju i kad se s tim u vezi razmišljalo i o osnutku katoličkoga političkog lista. Doduše, ni *Hrvatstvo* kao ni Mahnićeva *Hrvatska starža* nisu posve odustajali od ideje o katoličkoj stranci.⁸⁸

Nema sumnje da su ne samo iznimno slaba podrška nego i otpor najvećeg dijela svećenstva s kojom se skupina oko *Hrvatstva* suočila bili glavni razlozi za privremeno odustajanje episkopata od ideje oko osnutka katoličke stranke. To što je *Hrvatstvo*, na razočaranje hrvatskog episkopata a napose Mahnića, prihvatila samo uska skupina svećenstva svakako treba pripisati bojovnom katolicizmu i niskom stupnju tolerancije, koji očito nije odgovarao najvećem dijelu klera u banskoj Hrvatskoj. S druge strane, većina svećenstva zacijelo je pojavu skupinu oko *Hrvatstva* doživjela kao kamen smutnje u opozicijskim redovima, čemu su zasigurno bitno doprinjeli njezini sukobi s Hrvatskom strankom prava. Osim toga, većini svećenstva očito nije bila prihvatljiva bliskost skupine oko *Hrvatstva* s frankovcima, kao niti njegova, u osnovi, prorežimska orijentacija. Najveći dio svećenstva očito je, naime, bio sklon mišljenju kojim su protivnici političkog katolicizma od početka argumentirali svoje protivljenje osnutku katoličke stranke, naime, da stranka, iza koje stoji episkopat, koji je ovisan ne samo o vrhovima Monarhije, nego i o Vatikanu, naprosto ne može biti «narodna», jer nema mogućnost samostalnog definiranja svog političkog programa, pri čemu su ukazivali na povezanost biskupa s «bečkom kamarilom», odnosno s visokim austrijskim crkvenim krugovima. Najposlije, opravdano je pretpostaviti da najveći dio svećenstva ni sada kao ni ranije zapravo nije vidio neke posebne razloge za izravni politički angažman Crkve s obzirom da se njezin položaj u društvu, napose u legislativnom smislu, uopće nije izmijenio.

Međutim, kad je riječ o privremenom odustajanju hrvatskog episkopata od osnutka katoličke stranke, treba ukazati na još neke momente koji su tome zacijelo pridonijeli. Prije svega, odbijanjem da u političkom opredjeljivanju slijedi biskupe najveći dio hrvatskog svećenstva pokazao je težnju za slobodom izbora političkog opredjeljenja. Odbivši slijediti hijerarhiju u političkom životu, kler ne samo da je branio vlastitu autonomiju u domeni politike nego je na taj način zapravo iskazao bliskost mišljenju o autonomiji političkog života uopće, a time i stajalište da u osnovi ne podržava pokušaj izravne, neposredne intervencije Crkve kao institucije u politički život, što je uostalom bilo posve u skladu s gledištima liberalnoga katolicizma, odnosno s političkom tradicijom hrvatskog svećenstva koje je, doduše, aktivno sudjelovalo u političkom životu, ali koje u njemu nije participiralo

⁸⁸ HRV 33, 50 (1904).

⁸⁹ HRV 160 (1904).

predstavljajući Crkvu kao ustanovu. Osim toga, odbivši podržati skupinu oko *Hrvatstva*, odnosno ideju o katoličkoj stranci, većina svećenstva u banskoj Hrvatskoj pokazala je protivljenje biskupima, što je u episkopatu moralo probuditi određenu bojazan da bi uporno inzistiranje na osnutku katoličke stranke moglo izolirati crkveni vrh, što bi se zacijelo općenito moglo negativno odraziti i na unutarcrkvene odnose. Na kraju, valjalo je voditi računa i o pitanju u kojoj bi mjeri osnutak katoličke stranke mogao dovesti u pitanje ugled svećenstva. Ne bi, naime, trebalo zaboraviti da su protivnici političkog katolicizma, uz ostalo isticali da je *Hrvatstvo* zametak biskupske, odnosno «popovske» stranke, koja se nastoji osnovati isključivo s ciljem da vlast u Hrvatskoj preuzme katolička hijerarhija. Uostalom, i samo je *Hrvatstvo* odgodu osnutka stranke pravdalo strahom od gubitka ugleda svećenstva u masama, koje su, čini se, prihvaćale antipropagandu protivnika katoličkog pravaštva koji su ideju o osnutku katoličke stranke tumačili «...kao čežnju svećenstva za vladom gdje će svećenici od jutra do mraka obilaziti ulicama i selima s korbačem u ruci, da gone ljude u crkvu».⁸⁹

No, čak i da su se okupljanjem svećenstva i konzervativnih skupina i pojedinaca oko skupine oko *Hrvatstva* i uspjeli stvoriti uvjeti za osnutak katoličke stranke, on bi bio otežan time što među hrvatskim biskupima nije vladalo jedinstveno mišljenje o tome kakva bi to stranka zapravo imala biti.⁹⁰ Kad je riječ o njezinu nacionalno-političkom programu, biskupi su, doduše, bili jednodušni u stajalištu da bi katolička stranka, kao što je to naveo Mahnić u svojoj *Hrvatskoj straži*, trebala biti «općehrvatska», što znači da bi se, kako je to predočeno Svetoj Stolici u ožujku 1904., zalagala za punu «...političku slobodu i samosvojnost hrvatskog naroda...».⁹¹ Bilo je to, uostalom, posve u skladu s uvjerenjem hrvatskih biskupa, odnosno pobornika političkog katolicizma da je restauracija «kršćanskog društva» put koji ne samo da sigurno vodi prema nacionalno-političkom oslobođenju hrvatskog naroda, nego je zapravo nužan uvjet da bi se ono postiglo. Mišljenja hrvatskih biskupa nisu se, očito razlikovala ni u pogledu ocjene da bi to trebala biti središnja stranka, kojoj će se u cijelosti određivati «...budućnost hrvatskog naroda...».⁹² Međutim, kad je riječ o pitanju koju bi katoličku društvenu ideologiju stranka trebala promicati, mišljenja biskupa su se razlikovala. Mahnić, koji je uz Stadlera jedan od najodlučnijih zagovornika osnutka katoličke stranke, bio je čvrsto uvjeren da bi stranka trebala slijediti načela kršćanske-demokracije. Uostalom, u tom smislu predstavio je buduću stranku i Piu X., tražeći odobrenje za njezin osnutak.⁹³

Iako je tom prilikom u Vatikanu boravio kao izaslanik svih hrvatskih biskupa i premda je papi rekao kako su biskupi jednodušni u odluci da se stranka osnuje,

⁹⁰ HS 1905, 324.

⁹¹ HS 1904, 328.

⁹² HS 212-213.

⁹³ HS 1904, 328; HRV (1904).

čini se da mu je prešutio podatak da o tome treba li stranka imati kršćansko demokratski ili konzervativni profil među hrvatskim biskupima postoje različita mišljenja. No, moguće je pretpostaviti i to da u tom momentu među biskupima još nije bilo ozbiljnijeg razmimoilaženja oko pitanja profila buduće katoličke stranke, da su se razlike među njima pokazale kasnije te da Mahnić, koji je bio glavni inicijator i katoličkog pokreta i osnutka katoličke stranke, nije smatrao potrebnim o tome informirati papu. No, bilo kako bilo, razlike su postojale i one su se s vremenom produbile, i to, prema svemu sudeći, ozbiljno.⁹⁴

U dijelu hrvatskog episkopata, najvjerojatnije kod većine hrvatskih biskupa uključujući i zagrebačkog nadbiskupa, postojao je očito vrlo snažan zazor od demokratskih shvaćanja, pa bila ona i kršćanski obojena.⁹⁵ Ideja pune građanske jednakosti kao središnja demokratska zasada općenito se teško probijala u Crkvi, instituciji koja je bila ustrojena kao apsolutna monarhija i u kojoj su se odnosi strogo temeljili na hijerarhijskom modelu. S druge strane, njezinu recepciju u crkvenim krugovima otežavala je i činjenica da su je osim liberalno-demokratskih snaga zagovarali i socijalni demokrati, povezujući je s idejom socijalne pravde koja je išla za preraspodjelom materijalnih dobara u korist najširih slojeva. U svom otporu prema svim pa tako i prema demokratskim strujanjima u okviru katolicizma, hrvatski episkopat nije, dakle, bio nikakav izuzetak.

Nastojeći razbiti nepovjerenje hrvatskog episkopata prema kršćanskoj demokraciji, Mahnić je tijekom 1904. u *Hrvatskoj straži* objavio seriju opširnih članaka posvećenih pitanju kršćanske demokracije, trudeći se pokazati da ona nije ni za Crkvu ni za projekt uspostave «kršćanskog društva» nikakva opasnost, naprotiv. Pozivajući se u prvom redu na Motuproprio Pia X. iz prosinca 1903., koji je bio posvećen kršćanskoj demokraciji u Italiji, i koji joj je pokušao dati osnovne smjernice, Mahnić se trudio pokazati da ona ne teži uspostavi društvene jednakosti koja je nemoguća s obzirom na razlike među ljudima i koja se upravo zato izražava isključivo u ideji da su svi ljudi Božja djeca. S tim u vezi istaknuo je da kršćanska demokracija poštuje pravo na privatno vlasništvo, štoviše da ga smatra nedodirljivim, s obzirom na to da ono spada među prirodna ljudska prava. Njezina temeljna ideja, dakle, nije izjednačavanje ljudi u materijalnom smislu, nego sklad među društvenim «staležima», koji se međusobno moraju pomagati budući da su združeni vezom kršćanske ljubavi.⁹⁶

Prema tome, kršćanska demokracija teži društvenoj ravnoteži i to u smislu postizanja ravnoteže između pojedinih društvenih slojeva odnosno klasa, ali istovremeno i ravnoteži u odnosima između pojedinca i zajednice. Pojedinaac

⁹⁴ HS 1905, 71.

⁹⁵ KL 14 (1898).

⁹⁶ HS 1904, 291-294.

se, naime, ne smije nametnuti zajednici, društvu jer je društvo u osnovi zbir pojedinaca.⁹⁷ U ime ideje o «kršćanskoj ljubavi» koju kršćanska demokracija afirmira kao jednu od temeljnih društvenih moralnih norma, konkretno ona se zalaže za to da bogati pomažu siromašne, da se uspostavi skladan odnos između svijeta rada i svijeta kapitala pri čemu i radništvo i poslodavci trebaju voditi računa o svojim međusobnim obavezama i pravima.⁹⁸ Dakako, kršćanska demokracija teži i određenim socijalnim, ekonomskim i političkim reformama, no budući da značaj tih reformi određuje religija koja joj je ishodišna točka, one se na društvo mogu odraziti isključivo u pozitivnom, nipošto u negativnom smislu. «U jezgri ta nauka kršćanske demokracije i nije drugo, nego moral crkve crpen iz evangjeoske kršćanske mudrosti...», istaknuo je Mahnić, podvlačeći kako je riječ o sasvim suprotnom konceptu od onoga što ga zagovara socijalna demokracija.⁹⁹ Dakako, s obzirom na nepovjerenje što ga je izazivao sam pojam «demokracija», Mahnić je napose isticao da djelovanje kršćanskih demokrata mora biti odobreno i usmjeravano od biskupa odnosno od Katoličke crkve. S tim u vezi podvlačio je obavezu potpune poslušnosti katoličkoj hijerarhiji,¹⁰⁰ što pokazuje da Mahnić zapravo nije bio pobornik kršćanske demokracije, nego da je pod tim pojmom zapravo označavao socijalnu aktivnost u osnovi konzervativnog katolicizma.¹⁰¹

Opisujući kršćansku demokraciju, Mahnić je progovorio i o odnosu Crkve i društva, odnosno Crkve i države, poistovjetivši pritom Crkvu s društvom odnosno s državom, koju je shvaćao kao «...veliku društvenu zajednicu...». Mahnić je, naime, držao da je država, s obzirom da je nastala na osnovi «naravi ljudske razumne» koju je stvorio Bog, također Božje djelo, te da je u skladu s tim Bog «...izvor svake vlasti i svakoga prava u ljudskom združnom životu...». Što se tiče Crkve, ona je Bogom ustanovljena vidljiva zajednica njegovih pristalica na zemlji, a njezini su članovi istovremeno i članovi državne zajednice. Zato nije moguće strogo lučiti njihovu djelatnost kao članova društva, odnosno države od njihove djelatnosti kao članova Crkve. Iz te koncepcije, naravno, proizlazi da je Crkvi namijenjena uloga da usmjerava ukupni život koji, razumije se, mora biti organiziran strogo u skladu s religijskim načelima.¹⁰²

Teškoću u recepciji kršćanske demokracije hrvatskim biskupima zacijelo nije predstavljalo samo nepoznavanje njezinih načela, nego i nejasna stajališta vrha Katoličke crkve glede njezina političkog angažmana, koja su došla do izražaja najprije u Motupropriu Pia X. iz prosinca 1903., a potom i u njegovoj okružnici iz

⁹⁷ HS 1904, 437-438.

⁹⁸ HS 1904, 441-443.

⁹⁹ HS 1904, 441-442.

¹⁰⁰ HS 1904, 440.

¹⁰¹ HS 1904, 295-296, Gross 1994, 156.

¹⁰² HS 1904, 433-437.

srpnja 1904. Doduše, oba su dokumenta nastala kao Papin odgovor na aktualne prilike u talijanskom katolicizmu i bili su namijenjeni talijanskim biskupima, a zbog univerzalnosti papinstva kao institucije imala su opće značenje kao i sva papinska pisma, odnosno okružnice.¹⁰³

Motuproprio Pia X. iz prosinca 1903. bio je namijenjen talijanskim biskupima, odnosno talijanskim kršćanskim demokratima, koji su pokazivali težnju za osamostaljenjem od katoličke hijerarhije i za aktivni ulazak u politički život usprkos činjenici da je još uvijek bio na snazi «Non expedit» Pia IX. iz 1870. koji je talijanskim katolicima branio političku akciju, odnosno suradnju u okvirima institucija koje je izgradila moderna talijanska država.¹⁰⁴ Stoga je papa u svom Motupropriu izrijekom naložio talijanskoj kršćanskoj demokraciji apstinenciju od političkog djelovanja, naglašavajući da je jedini zadatak kršćanske demokracije «...blagotvorno djelovanje u korist puka, što se osniva na naravnom pravu i evanđeoskim zakonima...».¹⁰⁵

Problem u recepciji kršćanske demokracije, ali i u interpretaciji katoličke akcije na planu politike općenito, kod hrvatske katoličke hijerarhije dijelom je zacijelo izazvala i okružnica Pia X. od 28. srpnja 1904. Okružnica je ponovno bila namijenjena talijanskim biskupima, a potaknuo ju je problem daljnje tendencije osamostaljivanja talijanskih kršćanskih demokrata pod vodstvom Romula Murrija, koji su najavili samostalni istup u političkom životu, držeći da Crkva ne može diktirati odnosno kontrolirati ono što katolici poduzimaju na svjetovnom području, već da isključivo može biti nadležna za njihova vjerska i moralna shvaćanja.¹⁰⁶ U spomenutoj okružnici papa je pred talijansku katoličku akciju postavio zadaću da izravno kao produžena ruka Crkve, koja ju je osnovala i koja usmjerava njezino djelovanje, sudjeluje u procesu rekristijanizacije društva, pri čemu je izričito naglasio da je područje njezina djelovanja ne samo socijalno nego i političko. Budući da se ukupna djelatnost katoličke akcije temelji na načelima kršćanskog nauka i kršćanskog morala, ona ni u kom slučaju ne može biti neovisna o Crkvi. Dodao je, međutim, da katolička akcija ipak mora imati određenu slobodu, ali je rekao i to da njezin okvir mora odrediti Crkva.¹⁰⁷ U tom dijelu okružnica, dakako, nije mogla ostaviti nikakvih nedoumica. No, u drugom je dijelu mogla proizvesti dojam da se papa općenito zalaže za apstinenciju klera od političke prakse.

Nesporazum je, naime, proizveo onaj dio okružnice u kojemu je papa istaknuo da svećenstvo samo iznimno, uz specijalnu dozvolu svog biskupa, može sudjelovati kao aktivni član katoličke akcije, pri čemu je uputio poziv svećenstvu da se ponaj-

¹⁰³ Lonne 1986, 238-240.

¹⁰⁴ Lonne 1986, 239.

¹⁰⁵ HS II, 1904, 294-295.

¹⁰⁶ Lonne 1986, 243-244.

¹⁰⁷ HS III, 1905, 497-498.

prije posveti duhovnoj službi, a da područje socijalne, odnosno političke djelatnosti prepusti laicima. Želeći izbjeći izravno sudjelovanje klera u društvenom, odnosno političkom životu i prepuštajući ta područja laicima, Pio X. nastojao je Crkvu, odnosno svećenstvo poštediti od prigovora da se kler upleće u pitanja za koja, u profesionalnom smislu, nije kompetentan.¹⁰⁸ Okružnica je, prema tome, otklonila sumnju da se Vatikan protivi osnutku katoličkih stranaka, ali je svojim zahtjevom da svećenstvo samo iznimno u njima sudjeluje otvorila nejasnoću u vezi s njegovim stajalištem o izravnom djelovanju klera u političkim strankama. Osim toga, prepuštajući katolički pokret, odnosno katoličku stranku laicima, okružnica je u hrvatskih biskupa morala samo pojačati bojazan da se katolička stranka ne otrgne kontroli. Pitanje kako očuvati nadzor Crkve nad katoličkom strankom nije bilo nevažno, i ono se praktički nije skidalo s dnevnog reda otkako su se katoličke stranke počele formirati.¹⁰⁹ Talijanski kršćanski demokrati, koji su se usprkos upozorenjima Sv. Stolice i dalje uporno zalagali za punu autonomiju katoličke akcije na svjetovnom području, samo su pridonosili njegovoj aktualizaciji.¹¹⁰

Uostalom, i sam Mahnić priznao je javno neuspjeh svojih nastojanja da ublaži politički konzervativizam hrvatskog episkopata. Vraćajući se u siječnju 1905. u okviru jednog svog članka ponovno na temu kršćanske demokracije, on je, obzirno ali jasno, poručio svojim kolegama da od «demokracije» – ako se ona razumije u kršćanskoj, a to je za Mahnića, dakako, značilo u konzervativnoj interpretaciji – nema razloga strahovati. Štoviše, rekao je, kako mu se čini da «...ništa više ne odgovara duhu evanđelja, nego dobro shvaćena demokracija...».¹¹¹ No dodao je da se usprkos tomu mnogi «...ne mogu oteti utjecaju tradicija, među kojima su uzrasli, već pred imenom demokracija ginu od straha».¹¹² Dakako, tom je prilikom Mahnić iznova naglasio da se kršćanska demokracija mora temeljiti na osnovama katoličke vjere i morala, te da nema drugog načina njezina djelovanja nego «...pod nadzorom, u ovisnosti i po nuputcima crkve tj. rimskog pape i biskupa...».¹¹³ No, unatoč tomu, hrvatski se episkopat, uključujući i Posilovića, teško mirio s demokratskim nastojanjima u okviru katolicizma, o čemu svjedoči i činjenica da *Hrvatstvo* kršćansko-demokratskim, odnosno kršćansko-socijalnim strujama u banskoj Hrvatskoj nije poklanjalo gotovo nikakvu pažnju.

Žestoki sukob između skupine oko *Hrvatstva* i Hrvatske stranke prava, koji se rasplamsao u lipnju otvaranjem pitanja o odnosu Hrvatske stranke prava prema ideji hrvatskog državnog prava, a time i pitanje prema ukupnoj hrvatskoj političkoj

¹⁰⁸ HS III, 1905, 499.

¹⁰⁹ Lonne 1986, 273-275.

¹¹⁰ Lonne 1986, 275-276.

¹¹¹ HS 1905, 71.

¹¹² HS 1905, 71.

¹¹³ HS 1905, 77.

tradiciji, u kolovozu se počeo stišavati. Naime, početkom kolovoza Šime Mazzura je u *Obzoru* objavio uvodnik pod naslovom «Hrvati i Austrija», u kojem je, između ostaloga, upozorio Mađare da će u Hrvatskoj, tako dugo dok ne prevlada uvjerenje da je u hrvatskom interesu povezati se s mađarskom politikom, uvijek postojati mogućnost da se hrvatska politika okrene prema Beču. Pritom je dao naslutiti da bi se u tom slučaju u času preuređenja Monarhije, u Hrvatskoj ponovno mogla pojaviti proaustrijski orijentirana stranka. Prema tome, o mađarskoj politici ovisi kakvo će stajalište u trenutku preustrojstva Monarhije zauzeti hrvatska politika, odnosno Hrvatska stranka prava.¹¹⁴ S obzirom na njezinu u osnovi probečku ali ne i velikoaustrijsku orijentaciju, skupina oko *Hrvatstva* s pažnjom je iščitala Mazzurin članak u *Obzoru*, ocijenivši ga kao «novu evoluciju» u političkoj liniji Hrvatske stranke prava, to jest kao najavu njezina mogućeg zaokreta prema proaustrijskoj politici. S tim u vezi *Hrvatstvo* je izjavilo da se slaže s najavljenom mogućom promjenom politike Hrvatske stranke prava, no upozorilo je Mazzuru da je eventualni savez s Austrijom moguć samo na temelju hrvatskog državnog prava.¹¹⁵ U svom uvodniku Mazzura je, naime, izjavio da se hrvatska politika u momentu preobrazbe Habsburške monarhije više ne bi trebala pozivati na hrvatsko državno pravo, nego bi se trebala temeljiti na «novim savezima» pri čemu nije preciznije pojasnio što pod tim pojmom podrazumijeva. No, iz konteksta nedvojbeno proizlazi da je mislio na moguću suradnju s Bečom koja bi počivala na dogovoru koji se ne bi oslanjao na hrvatsku državnopravnu tradiciju.¹¹⁶

S odbijanjem državnopravne politike *Hrvatstvo* se, dakako, nije moglo složiti. Zamjerajući Mazzuri da je spreman odbaciti hrvatsko državno pravo, premda je Mazzura u svom tekstu i sam istaknuo da se ono tijekom povijesti pokazalo “paladijem” nacionalne opstojnosti i hrvatske političke individualnosti, *Hrvatstvo* ga je upozoravalo da u eventualni savez s austrijskom polovicom Monarhije valja stupiti isključivo na osnovi hrvatskog državnog prava, na čijem su temelju Hrvati «...u prošlosti birali kraljeve i sklapali saveze posve neodvisno od Ugarske...». Pritom se *Hrvatstvo* suprotstavilo Mazzurinu mišljenju da isključivo državnopravna politika u osnovi sputava slobodu Hrvatske da se u novim okolnostima, u trenutku eventualnih pregovora o preuređenju Monarhije, posve slobodno, neodvisno o ugovorima i savezima iz prošlosti, opredijeli za ono rješenje koje će pružiti garanciju za povoljniji položaj Hrvatske u okviru Monarhije. Kao argument da je državnopravna politika neodgovarajuća i zapravo zastarjela Mazzura je, između ostaloga, ukazivao i na Hrvatsko-ugarsku nagodbu, koja nije omogućila afirmaciju hrvatske državnosti. *Hrvatstvo* se, dakako, nije slagalo s njegovom interpretacijom Nagodbe. Za skupinu oko *Hrvatstva* ona je bila izraz negacije, a ne afirmacije

¹¹⁴ HRV 77 (1904).

¹¹⁵ HRV 79 (1904).

¹¹⁶ HRV 78 (1904).

hrvatskog državnog prava. U interpretaciji lista Nagodba je, naime, isključivo proizašla iz ugarskoga, a ne iz hrvatskoga državnog prava. Pritom je *Hrvatstvo* upozoravalo na činjenicu da je Nagodba iz 1868. nastala na osnovi Austro-ugarske nagodbe, koja se temelji na ugarskoj pragmatičkoj sankciji, a prema kojoj je Hrvatska sastavni dio Ugarske.¹¹⁷

Nadajući se da bi se Hrvatska stranka prava, ukoliko je ubrzo napuste «mladi» ili barem većina njih, mogla opredijeliti za proaustrijsku politiku, skupina oko *Hrvatstva* je u ime «pravaške sloge» odlučila ostati, koliko je god to moguće, izvan prilično žestoke polemike u vezi s pitanjem glagoljice, koja se upravo u to vrijeme počela iznova voditi između *Obzora*, *Novog lista* i *Narodne Obrane* s jedne, i *Katoličkog lista* s druge strane.¹¹⁸ *Hrvatstvo* ju je, razumije se pratilo, no o njoj je izvještavalo razmjerno rijetko, a svoja je stajališta formuliralo vrlo pažljivo i krajnje obazrivo. Iako se u okviru te polemike napadalo papinstvo da iz nacionalno-političkih razloga ne dopušta upotrebu glagoljice, što je *Katolički list* ocijenio kao nečuvenu drskost, *Hrvatstvo*, nije odmah ustalo u obranu Sv. Stolice kao neprikosnovenoga središnjeg autoriteta Katoličke crkve, premda bi to bilo posve u skladu s najavljenom beskompromisnom obranom vjerskih načela. Doduše, pišući o sukobima u hrvatskom tisku u vezi s pitanjem glagoljice, izjavilo je, doduše, da se priklanja stajalištima *Katoličkog lista*, no pritom nije izreklo ni riječ kritike na račun Hrvatske stranke prava zbog njezinih tobože protukatoličkih stajališta, koja se, kad je riječ o skupini oko *Hrvatstva* i njezinu proklamiranom načelu o «diobi duhova», mogla očekivati.¹¹⁹

Svakako je zanimljivo primijetiti da ni kasnije, kad se polemika oko glagoljice zahuktala, *Hrvatstvo* nije izravno optužilo ni *Obzor*, ali ni ostale u polemiku involvirane listove za neprijateljstvo prema katolicizmu i njegovim temeljnim principima. Ono je, doduše, u više navrata isticalo potrebu apsolutne poslušnosti papinstvu, i to ne samo u vjersko-moralnim nego i u svjetovnim pitanjima, ističući da je svaka, a napose javna kritika Sv. Stolice i uopće episkopata od laika nedopustiva. Upozoravalo je i na to da rasprava o glagoljici tobože ima za cilj odvajanje od Rima, ocjenjujući to kao pokušaj uvlačenja Hrvata u shizmu, no uradilo je to razmjerno obazrivo, bez žestokih riječi, izljeva mržnje i oštarih napada, kakvi, kad je u pitanju *Hrvatstvo*, nisu bili neuobičajeni.¹²⁰ Iako se držala izvan polemike o glagoljici, skupina oko *Hrvatstva* iskoristila je, dakako, priliku da još jednom progovori o svom viđenju uloge katolicizma i Katoličke crkve kao temeljnih čimbenika u usmjeravanju ukupnoga društvenog kretanja, no svoju obranu političkog katolicizma iznijela je tom prilikom u obliku uvodnika u kojima je objašnjavala

¹¹⁷ HRV 84 (1904).

¹¹⁸ HRV 72, 74, 77, 80 (1904).

¹¹⁹ HRV 81 (1904).

¹²⁰ HRV 105, 108, 115 (1904).

pojedina njegova načela, ne konfrontirajući se pritom sa stajalištima njegovih protivnika.¹²¹ Samo jednom, apostrofirala je Ilijaševića, župnika crkve Sv. Petra, koji je o problemu glagoljice u *Obzoru* pisao pod pseudonimom «selski pop», spočitavajući mu između ostaloga da u svom župnom dvoru okuplja svećenstvo koje je u opoziciji prema skupini oko *Hrvatstva*.¹²²

Sugestiju Hrvatskoj stranci prava da se konačno opredijeli za proaustrijsku politiku grupa oko *Hrvatstva* u to je vrijeme izrazila i u obliku jednog uvodnika, u kojemu je iznijela svoje stajalište o situaciji u Monarhiji koji je važan s obzirom na to da svjedoči o promjeni njezinih početnih stajališta u vezi s raspletom krize i rješanjem hrvatskog pitanja. U tekstu naslovljenom «Magjari i Hrvati spram državnog prava» skupina oko *Hrvatstva* istaknula je kako je okvir monarhije za Mađare važan dok ne izgrade svoju vojsku, uz pomoć koje će biti u stanju držati pod nadzorom nemađarske narode. Izlazak Mađara iz Monarhije zasad ne dolazi u obzir jer bi u tom slučaju Ugarska završila ili u građanskom ratu, koji bi doveo do njezinog raspada, ili bi se federalizirala, što mađarska politika nikad ne bi dopustila, jer u tom slučaju Mađari ne bi bili njezini apsolutni gospodari. Međutim, i nakon što Mađari stvore svoju vojsku, pitanje je, pisalo je *Hrvatstvo*, hoće li napustiti okvir Monarhije, ukazujući na mogućnost da bi se Mađari, uz pomoć vlastite vojne sile, mogli poželjeti nametnuti cijeloj Monarhiji, sprječavajući da se ona od njih ne «emancipira». Prema tome, da bi se spriječila dominacija Mađara u Monarhiji, valja se što prije okrenuti Beču i zauzeti jasno proaustrijsko stajalište, zahtijevajući pritom oživotvorenje hrvatskog državnog prava. S tim u vezi *Hrvatstvo* je isticalo da se uspjesi što su ih Mađari u Monarhiji postigli od 1861. naovamo mogu pripisati prvenstveno tomu što su svoju politiku dosljedno temeljili inzistirajući na oživotvorenju svoga državnog prava, u što bi se trebali ugledati i Hrvati ukoliko im je stalo do ostvarenja svojih nacionalno-političkih težnja. Pritom je *Hrvatstvo* iznova naglasilo da je hrvatsko državno pravo ostvarivo samo u okviru Monarhije, koja Hrvatskoj garantira mogućnost da postane «megjunarodni individuum». Izvan okvira Monarhije, pisao je list, Hrvatska teško može sačuvati svoju individualnost s obzirom na aspiracije Srba, Talijana, Nijemaca i Mađara.¹²³

Upozoravajući na važnost okvira Monarhije za rješenje hrvatskog pitanja, *Hrvatstvo* je prestalo isticati mogućnost da se kriza dualističkog uređenja riješi njezinom preobrazbom u federaciju. Skupina oko «Hrvatstva» u međuvremenu je, naime, očito shvatila da zahtjev za federalizacijom Monarhije negativno može dojmiti i krune i službene austrijske politike, kao i velikoaustrijskih krugova. Zato se tijekom ljeta 1904. u *Hrvatstvu* više ne spominje ni pitanje preobrazbe austrijskog dijela države na načelu ravnopravnosti i jednakosti njezinih naroda, na čemu je u početku,

¹²¹ HRV 105, 110 (1904).

¹²² HRV 115 (1904).

¹²³ HRV 101 (1904).

kao što smo vidjeli, *Hrvatstvo* odlučno inzistiralo. Umjesto toga, list je sada isticao samo to da Hrvati svoju budućnost trebaju vezati uz Monarhiju, u čijoj moći oni vide i svoju moć. S tim u vezi počela se izričito naglašavati i važnost Hrvata za dinastiju. U početku *Hrvatstvo* je, doduše, iskazivalo lojalnost prema vladajućoj kući, ali nije bilo spremno hrvatske interese vezati uz interese dinastije i obrnuto. Sada je, to međutim, počelo otvoreno činiti. «Mi smo dakle prema centru (dinastiji) gravitirajući elemenat, pa odatle sledi, da čim mi bivamo jači, tim biva i dinastija i monarhija jača iliti drugim riečima: zdrava politika dinastije i monarhije uvidjet će, da, za koliko god je monarhija ojačala Hrvatsku i hrvatski narod, za toliko je ojačala monarhiju i dinastiju. Odatle sledi, da je ujedinjenje hrvatskih zemalja, da je oživotvorenje hrvatskoga državnoga prava isto toliko na korist previšnje dinastije i monarhije koliko i hrvatskomu narodu». Monarhija i dinastija morale bi se, dakle, osloniti na Hrvate a ne na Srbe, čija narodnost, «iztočna» vjera i «iztočna» kultura vuku podrijetlo izvan Monarhije.¹²⁴ Takvim stajalištima grupa oko *Hrvatstva* još se više približila Frankovoj Hrvatskoj stranci prava, iz koje je – a to svakako vrijedi istaknuti – upravo u to vrijeme došao već spomenuti Tomčev prijedlog o osnutku saborskoga katoličkog kluba koji bi bio nadstranački, ali u funkciji postupnog povezivanja pravaških grupacija.¹²⁵

Najava mogućeg zaokreta u politici Hrvatske stranke prava – koja se dotada držala neutralno prema krizi u Monarhiji, prateći je ali ne iznoseći gledišta kako je eventualno iskoristiti za rješavanje hrvatskog pitanja, kao i prijedlog o osnutku katoličkog kluba koji je u formi Tomčeva prijedloga stigao iz Starčevićeve hrvatske stranke prava – u skupini oko *Hrvatstva* pobudili su nadu da će se ostvariti njezina težnja da usmjerava proces ujedinjenja pravaških grupacija. U tome ju je ohrabrio i poticaj koji joj početkom kolovoza stigao iz Beča od bečkih kršćanskih socijala. Početkom kolovoza, upravo u razdoblju stišavanja sukoba između skupine oko *Hrvatstva* i Hrvatske stranke prava, *Reichspost*, list bečkih kršćanskih socijala, prvi se put izravno obratio skupini oko *Hrvatstva*, potičući osnutak katoličke stranke. U članku objavljenom pod nazivom «Katolički pokret u Hrvatskoj», *Reichspost* je, naime, hvalio hrvatski katolički pokret i njegov napredak, izražavajući se povoljno o *Hrvatstvu* koje je, prema njegovoj ocjeni, u kratkom roku postalo izvrsno uređivani dnevnik, čiji čitateljski krug kao i krug simpatizera iz dana u dan raste na račun *Obzora*, koji sve više pokazuje svoje liberalno i slobodarsko lice, zbog čega Hrvatsku stranku prava napuštaju njezine dugogodišnje pristalice, priklanjajući se skupini oko *Hrvatstva*. S tim u vezi izrazio je mišljenje da bi se skupina oko *Hrvatstva* što prije trebala dati na osnivanje stranke koja će okupljati «...još zdrave i sposobne sile hrvatskog naroda...» i omogućiti mu put k «pravom» napretku.¹²⁶

¹²⁴ HRV 90 (1904).

¹²⁵ HRV 79 (1904).

¹²⁶ HRV 76 (1904).

Pokušavajući igrati ulogu svojevrsnog medijatora između Starčevićeve i Hrvatske stranke prava, grupa oko *Hrvatstva* upustila se početkom rujna i u diskusiju s *Pokretom*, koja je više ličila na dijalog, na raspravu o stajalištima, nego na polemiku, posebno ne na tip polemike koji je u listu dotada bio uobičajen. Koncem kolovoza *Novi Srbobran* iznio je, naime, zahtjeve odnosno uvjete srpske opozicije za suradnju s hrvatskom opozicijom, koje je *Pokret* većim dijelom ocijenio kao neprihvatljive, što se svakako moralo dojmiti grupu oko *Hrvatstva*, koja ne samo da nije vjerovala u mogućnost hrvatsko-srpske suradnje nego joj se i protivila zbog uvjerenja da se vrhovi Monarhije trebaju osloniti isključivo na Hrvate. Osim toga, stajališta što ih je *Pokret* iznio u vezi sa srpskim zahtjevima ukazivala su i na moguće stišavanje razmirica između starije i mlađe generacije političara u Hrvatskoj stranci prava, što se *Hrvatstvu* – s obzirom na nedavnu Mazzurinu izjavu o mogućem opredjeljenju stranke za proaustrijsku politiku – činilo važnim utoliko što je stvaralo dojam da bi i naprednjaci mogli na nju pristati. Trebalo im se, dakle, ovaj put obratiti vrlo pažljivo, odmjereno, što je *Hrvatstvo* i učinilo.

Pišući o njihovim gledištima u vezi sa srpskim zahtjevima, *Hrvatstvo* se u osnovi pohvalno izrazilo o stajalištu «mladih». Štoviše, istaknulo je da se dobrim dijelom slaže s onim zahtjevima koje su naprednjaci bili spremni prihvatiti, to jest sa zahtjevom da se ozakoni ravnopravnost pravoslavne s rimokatoličkom vjeroispovijesti, te da se zakonski uvede naziv «iztočno-pravoslavna» vjeroispovijest. Nisu se, međutim, mogli složiti s mišljenjem naprednjaka da bi se u naziv Pravoslavne crkve u Hrvatskoj moglo unijeti srpsko nacionalno ime, izjasnivši se da on treba glasiti «...iztočno-pravoslavna crkva u Hrvatskoj...» ili «...crkva iztočno-pravoslavne vjeroispovijesti u Hrvatskoj...». Protivljenje skupine oko *Hrvatstva* da se u naziv crkve unese srpsko nacionalno ime proizlazilo je, dakako, iz njihova stajališta da u osnovi srpstvo u Hrvatskoj ne postoji. Međutim, zanimljivo je da to ovom prilikom nisu posebno istaknuli očito ne želeći otvarati polemiku s *Pokretom* o srpskom pitanju. Umjesto toga, predbacili su naprednjacima da oni tobože pristaju na zahtjev da se srpsko nacionalno ime unese u naziv Pravoslavne crkve zbog toga što im nije stalo do vjersko-crkvenih pitanja.¹²⁷

Rasprava s *Pokretom*, koja je sada po prvi put imala obilježje dijaloga, kao i izbjegavanje polemike u vezi s glagoljicom, jasno je pokazalo da je skupina oko *Hrvatstva* u ime političkih ciljeva, barem privremeno, bila spremna odustati od militantnoga vjerskog ekskluzivizma i dosljedne bitke za dominantnu društvenu poziciju katolicizma i Katoličke crkve. Pristajanje na zakonsko izjednačavanje pravoslavlja s katolicizmom bilo je, naime, u suprotnosti s idejom o katolicizmu kao jedinoj «pravoj» kršćanskoj vjeri i Katoličkoj crkvi kao jedinoj «pravoj» kršćanskoj crkvi, koju *Hrvatstvo* nije, doduše, posebno naglašavalo, ali koja je

¹²⁷ HRV 107 (1904).

neprestano bila prisutna u pozadini svih njegovih stajališta o pitanju društvene uloge katolicizma i Katoličke crkve.

Hrvatstvo je diskusiju s *Pokretom* u povodu srpskih zahtjeva iskoristilo da skrene «mladima» pažnju kako se i u politici prema Srbima valja oslanjati na državnopravnu ideologiju, to jest da je suradnja s njima moguća samo ako je oni prihvate, a to znači ako prihvate da u Hrvatskoj, u političkom smislu postoji samo hrvatski narod, odnosno da su oni u tom pogledu Hrvati.¹²⁸ S tim u vezi *Hrvatstvo* je prigovorilo *Pokretu*, i to vrlo obazrivo, na tome što inzistira na ideji o Hrvatima i Srbima kao jednom narodu. Za skupinu oko *Hrvatstva* to je bilo neprihvatljivo iz razloga što je u suprotnosti s «državnopravnom znanosti», koja pod pojmom narod podrazumijeva «...cjelokupnost pučanstva, nosioca jedne državne ideje i jednoga državnog prava. Ako je to pučanstvo u svojoj cijelosti ili u velikom dijelu jedne narodnosti, jednoga jezika, onda je to jedinstvena narodna država; ako se pak jedna društvena grupa, jedan dio toga cjelokupnoga naroda jezikom razlikuje od onoga «državnu narodnost» predstavljajućega naroda, onda je to plemenska narodnost, koja može da postoji etnografski, ali ne može obstojati državno-pravno».¹²⁹ Prema tome, srpstvo bi se u Hrvatskoj, eventualno, moglo prihvatiti samo kao «plemenska» narodnost. Skupina oko *Hrvatstva*, kao i ostale grupacije koje su podržavale ideju o jednom «političkom narodu», negirajući pritom postojanje srpstva na prostoru hrvatskog državnog prava, ili pak dopuštajući da ono postoji, ali samo kao «plemenska» narodnost nisu, međutim, vodile računa o tome da je teza o samo jednom «političkom narodu» zapravo samo varijanta tvrdnje da su Srbi i Hrvati u biti jedan narod.

Svakako je važno istaknuti, i to kao još jedan primjer njezine spremnosti na odstupanje od proklamiranih stajališta o beskompromisnoj borbi za afirmaciju vjerskih načela u društvenoj praksi, da je skupina oko *Hrvatstva* tom prilikom podržala *Pokret* u odbijanju srpskog zahtjeva za konfesionalnim školstvom. Štoviše, *Hrvatstvo* je tom prilikom iskazalo razumijevanje za sekularizacijom školstva, ističući kako je ona u funkciji nastojanja moderne države «...da si odgoji jedinstveni politički narod, tj. da udovolji principu jedinstvene narodne države...». Nije, međutim, prihvatilo tumačenje *Pokreta* kako je sekularizacija školstva prvenstveno izraz nastojanja da se odvoji svjetovno od duhovnoga, kojem se, što je također indikativno, ovom prilikom nije usprotivila. Grupa oko *Hrvatstva* isticala je kako je to u svakom slučaju drugorazredni motiv, upozoravajući na činjenicu da moderna država vjeru svojih državljana ionako drži privatnom stvari svakog pojedinca, a crkvu privatnom društvenom organizacijom jednog dijela društva, te da, prema tome, njezinoj školskoj politici antiklerikalizam ne može biti jedini razlog.¹³⁰

¹²⁸ HRV 109 (1904).

¹²⁹ HRV 111 (1904).

¹³⁰ HRV 111 (1904).

Navedeno stajalište kojim je skupina oko *Hrvatstva* – vodeći toga časa prvenstveno računa o interesima hrvatske «državne ideje», zapravo neizravno odobrila ideju o sekularizaciji školstva – doista nema ništa zajedničkog s inače ustrajno isticanim zahtjevom skupine oko *Hrvatstva* da katolicizam i Katolička crkva moraju zadržati ne samo bitnu nego upravo odlučujuću društvenu ulogu, kao ni sa stajalištem da su kršćanske religijske vrijednosti iznad svih ostalih vrijednosti i da ih upravo stoga treba ugraditi u sve sfere javnoga života. Razumijevanje, štoviše, svojevrsno opravdanje školske politike inspirirane liberalizmom bilo je, dakako, sušta suprotnost «pravom» katolicizmu. No, bio je to samo jedan od pokazatelja da bi u ime nacionalnih interesa grupa oko *Hrvatstva* bila spremna u praksi prihvatiti i određena načela liberalizma kao društvene ideologije koju je inače smatrala izrazito protukršćanskom.

U rujnu 1904. održana je u Beogradu krunidba Petra I. Karađorđevića, kojoj je u velikom broju prisustvovala i omladina iz Slovenije i Hrvatske. Beogradske krunidbene svečanosti skupina oko *Hrvatstva* shvatila je kao još jednu priliku da se pokuša približiti ne samo «mladima» nego i starijim političarima Hrvatske stranke prava. Pritom je, što je zanimljivo posegnula za jugoslavizmom.

U prvom od niza članaka u kojima je opisivalo događaj, objavljenom pod naslovom «Biogradske svečanosti», *Hrvatstvo* je toplo pozdravilo odlazak omladine na krunidbu u Srbiju, ocijenivši to kao veliko «...kulturno slavlje južnih Slavena...». Podsjetivši Srbe da su im svojim prisustvovanjem Hrvati i Slovenci učinili veliku uslugu jer su prekinuli izolaciju u kojoj se zemlja našla nakon nasilne promjene vladajuće dinastije, *Hrvatstvo* je izrazilo želju da taj odlazak «mladih» u Beograd označi početak novih odnosa između hrvatskog i srpskog naroda, između Hrvatske i Srbije. Zalažući se za suradnju između Hrvatske i Srbije, *Hrvatstvo* je naglašavalo da jaka i sigurna Hrvatska znači i jaku i sigurnu Srbiju, i obrnuto. Stoga je izrazilo uvjerenje kako će srpski narod shvatiti da je «...Hrvatska sa svojim državnim pravom najjači (...) bedem, koji će i Srbiju čuvati proti poplavi germanskoga, romanskoga itd. mora». Srbi bi morali znati da je hrvatska politika uvjetovana njihovim odnosom prema hrvatskim nacionalno-političkim težnjama, pa, ukoliko se taj odnos promijeni, Hrvati neće više tračati «...u naručaj...» protivnika Srbije. Dobri odnosi između dviju zemalja mogući su, dakle, ako Srbija pod novom dinastijom pomogne ostvariti hrvatsko državno pravo u okviru Austro-Ugarske, što je u krajnjoj liniji i u njezinu interesu. «Oživotvorenje hrvatskoga državnoga prava u okviru habsburške monarhije jest bedem proti germanstvu i romanstvu, jer padne li Hrvatska, tad ste vi, braćo Srbi, prvi na redu». Ukoliko Srbija svojom politikom pomogne stvaranje hrvatske države u okviru Monarhije, nestat će svi razlozi za hrvatsko-srpske sukobe.¹³¹ S tim u vezi *Hrvatstvo* je pozvalo novu srpsku dinastiju

¹³¹ HRV 114 (1904).

i novu srpsku vladu da prestane novčano pomagati protuhrvatsku srpsku politiku u Hrvatskoj.¹³²

Opisujući različite manifestacije koje su pratile svečanost krunidbe, *Hrvatstvo* je posebnu pažnju posvetilo otvaranju prve Jugoslavenske izložbe, na kojoj su svoje radove izložili predstavnici Srba, Hrvata, Bugara i Slovenaca. U tom je kontekstu list, i to bez ikakve ograde, citirao i riječi što ih je predsjednik Srpskog sveučilišnog društva izgovorio na otvorenju, a koje su bile inspirirane jugoslavizmom kao kulturnim ali i kao političkim projektom. Uz ostalo, on je, naime, izložbu ocijenio kao «...prvi i odlučni korak, kojim koraknuše južnoslavenske narodnosti, da jedna stupi bliže k drugoj. To je polarna točka k velikom cilju - kulturnom zbliženju južnih Slavena i njihovom uvidjanju, da jedni drugima pripadaju i po krvnoj srodnosti i po zajednici zadaće njihove, koja ih očekuje i koju treba da prihvate, ako hoće smjelo da podju napried. Ova izložba je grandiozna manifestacija ideje, u kojoj je spas svih slavena, što na jugu žive...».¹³³ Izlet grupe oko *Hrvatstva* u jugoslavizam bio je, međutim, doista samo prigodan. No, olakšavala ga je činjenica da je grupa oko *Hrvatstva* Slovence i Hrvate držala jednim narodom.¹³⁴

Premda je u svom programu istaknulo da će se zalagati za sjedinjenje banske Hrvatske s Dalmacijom, *Hrvatstvo* se isprva uopće nije bavilo ni dalmatinskim temama niti je pratilo kretanja na dalmatinskoj političkoj sceni. U početku za skupinu oko *Hrvatstva* Dalmacija jednostavno nije postojala. Prvi, i to prilično skromni izvještaj o dalmatinskim prilikama *Hrvatstvo* je objavilo tek krajem rujna 1904. uoči otvaranja Dalmatinskog sabora. U njemu se, što je svakako zanimljivo, koncept politike «novoga kursa» ne osuđuje, štoviše, on se izravno niti ne spominje, ali se zato izražava duboka nevjerica da bi se mogla ostvariti sloga s Talijanima i Srbima. Prema autoru dopisa, ona ne samo da nije još donijela nikakvih konkretnih rezultata nego slabi hrvatski nacionalni pokret.¹³⁵

Uskoro je potom *Hrvatstvo* ukratko obavijestilo svoje čitatelje o aferi vezanoj uz jezičnu politiku prvog dalmatinskog civilnog namjesnika baruna Handela, iskoristivši to kao priliku za konstataciju da dalmatinsko stanovništvo pokazuje izrazito nepovjerenje prema bečkoj vladi i prema caru, napose zbog njegove reakcije na dalmatinsku delegaciju koja mu se uputila 1903. s namjerom da prosvjeduje protiv događaja u banskoj Hrvatskoj.¹³⁶ Idući izvještaj o dalmatinskim prilikama pojavio se tek u studenome u povodu sukoba između protivnika i pristalica politike «novoga kursa», to jest hrvatsko-srpske suradnje u Dubrovniku. S tim u vezi

¹³² HRV 111 (1904).

¹³³ HRV 117 (1904).

¹³⁴ HRV 116 (1904).

¹³⁵ HRV 119 (1904).

¹³⁶ HRV 120 (1904).

«Hrvatstvo» je po prvi put izjavilo kako uviđa da ideja o hrvatsko srpskoj suradnji u Dubrovniku ima mnogo pristalica «...jer smo za slogu svi...», ali ne za bilo kakvu, nego za «pravu» slogu, za slogu za kakvu se sa Srbima zalagao svojedobno Pavlinović. Sloga sa Srbima – koji svojataju Bosnu i Hercegovinu kao isključivo srpsku zemlju i koji cijelu južnu Dalmaciju proglašavaju srpskom – ne dolazi u obzir jer je to sloga bez prethodno raščišćenih računa, a upravo se za takvu slogu, prema mišljenju *Hrvatstva*, zalažu pobornici «novoga kursa». Stoga je ona za skupinu oko *Hrvatstva* naprosto neprihvatljiva.¹³⁷ O Bosni i Hercegovini «Hrvatstvo» je pisalo još manje nego o Dalmaciji. Tijekom 1904. posvetilo joj je svega jedan članak.

Šutnja *Hrvatstva* o Dalmaciji i o Bosni i Hercegovini svakako je zanimljiva s obzirom da je riječ o pokrajinama na koje je hrvatska državopravna tradicija polagala pravo računajući na njihovo sjedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom. Iako se skupina oko *Hrvatstva* zacijelo zanimala i za hrvatsku politiku u Bosni i Hercegovini i za hrvatsku politiku u Dalmaciji izbjegavala je načinjati spomenute teme zacijelo zato da se ne zamjeri dualističkim čimbenicima. Načelno zalaganje za proaustrijsku orijentaciju hrvatske politike, pa i zahtjev za federalizacijom Austrije, odnosno federalizacijom Monarhije, uvijek se moglo tumačiti kao taktički pritisak na Mađare, odnosno na mađarsku opoziciju No, pisanje o prilikama u Bosni i Hercegovini i Dalmaciji, koje teško da bi moglo proći bez izjašnjavanja za njihovo sjedinjenje s Hrvatskom i Slavonijom na temelju hrvatskog državnog prava, moglo je krajnje negativno odjeknuti u vrhovima Monarhije. Sjećanje na posljedice koje je sarajevski nadbiskup Stadler 1901. snosio zbog svoje izjave o sjedinjenju Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, kao i sjećanje na nedavnu izjavu Franje Josipa dalmatinskoj delegaciji u vezi s pokretom u Hrvatskoj, očito je skupinu oko *Hrvatstva* poticalo na snažan oprez.¹³⁸ Bosanskohercegovačke i dalmatinske prilike bila su neuralgična pitanja i nije ih se smjelo dirati. Valjalo je, dakle, držati se isključivo načelnih izjava o oživotvorenju hrvatskog državnog prava, no pritom izbjegavati bilo kakvu konkretnu izjavu o tome što bi to zapravo imalo značiti u teritorijalnom, odnosno u političkom smislu.

Hrvatstvo je, dakako, upotrebljavalo svaku priliku da kritizira nezainteresiranost vladajućih dualističkih krugova za rješavanje hrvatskog pitanja s obzirom na njegovu važnost za Monarhiju i njezine vanjskopolitičke ambicije na Balkanu. S tim u vezi upozoravalo ih je da su Hrvati jedini most koji vodi prema Balkanu.¹³⁹ Istovremeno, izražavalo je simpatije prema onim političkim grupacijama koje su ukazivale na nepotrebnost i za Monarhiju štetnu popustljivost austrijskih političara prema Mađarima i njihovim zahtjevima. Kad je u lipnju 1904., nakon teških

¹³⁷ HRV 163 (1904).

¹³⁸ HRV 165 (1904).

¹³⁹ HRV 14 (1904).

pregovora, napokon zaključena Austro-ugarska financijska nagodba čije je donošenje predstavljalo svojevrsni oblik testiranja sposobnosti Tiszine vlade i mađarske Liberalne stranke da smiri situaciju u Ugarskoj i *Hrvatstvo* im se pridružilo s konstatacijom da je riječ o golemoj žrtvi Austrije za očuvanje dualizma, koja u krajnjoj liniji, dugoročno gledano, ipak neće dati rezultata. Dualistička politika, pisao je list, samo pothranjuje mađarske pretenzije, a na kraju ona će dovesti do toga da će svi austrijski narodi jednom ustati protiv dualizma, koji koristi samo Mađarima. Izražavajući zadovoljstvo što su se i među samim nosiocima dualizma u novije vrijeme počele javljati pritužbe u vezi s tobožnjom dominacijom Mađara u Monarhiji, *Hrvatstvo* nije krilo zadovoljstvo «...što smo napokon doživili vrijeme, da se na prevlast Magjara tuže i oni, koji su im tu prevlast iz puke mržnje na Slavene sami u šake dali. A to su gospoda Niemci...». S tim u vezi skupina oko *Hrvatstva* bila je čvrsto uvjerena da «...u Hrvatskoj nitko pametan i patriotičan ne će prolići ni jedne suze, ako gospoda Austrijanci podkopaju i sretno sruše dualizam. Uredila se habsburžka monarhija poslije toga, kako mu drago, nama ne će i ne može biti gore, nego što je sada. Zato posve mirno i pouzdano gledamo u bolju budućnost».¹⁴⁰

Razumljiva je težnja *Hrvatstva*, koju su uostalom dijelile i ostale opozicijske grupacije u Hrvatskoj, da se što prije sruši dualizam, koji je potpuno blokirao rješenje hrvatskog pitanja. Nije potrebno posebno naglašavati da su takve izjave skupine oko *Hrvatstva* dobro zvučale velikoaustrijski orijentiranim političkim grupacijama, koje su se sve češće u svom tisku bavile idejom o Hrvatskoj kao potencijalnom savezniku. Međutim, izlet u jugoslavizam što ga je skupina oko *Hrvatstva* bila poduzela u razdoblju pokušaja približavanja Hrvatskoj stranci prava u vezi s njezinom izjavom o mogućem proaustrijskom usmjerenju njezine politike negativno ih se dojmio. Napose su zacijelo bili razočarani bečki kršćanski socijali, koji su prisustvu hrvatske delegacije na krunidbi kralja Petra I. Karađorđevića pripisali «...krivovjeru u južnoslavenskim listovima...».¹⁴¹ Za velikoaustrijske političke grupacije jugoslavizam u bilo kojoj formi bio je potencijalno golema opasnost s obzirom na njihove planove. Opravdano je, dakle, pretpostaviti da ih se projugoslavenska nota u *Hrvatstvu* neugodno dojmila, premda je nisu željeli posebno komentirati.

Potkraj listopada 1904. skupina oko *Hrvatstva* ponovno se počela žestoko sukobljavati sa svim političkim subjektima na hrvatskoj političkoj sceni, osim, kao što se moglo i očekivati, sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava. Uvod u tu novu fazu izrazito zaoštrenih odnosa sa svima koji su se protivili katoličkom pravaštvu, označila je polemika s đakovačkim *Glasnikom biskupije sriemske*, koji je skupini oko *Hrvatstva* zamjerio bliskost s frankovcima. Naime, u članku objav-

¹⁴⁰ HRV 37 (1904).

¹⁴¹ RP 227 (1904).

ljenom pod naslovom «Za novi katolički sastanak», Svetozar Ritig je, ne krijući da je pojava *Hrvatstva* isprva bila razmjerno dobro primljena među slavonskim svećenstvom, uz ostalo, konstatirao da je zbog izrazite bliskosti političkih stajališta Starčevićeve hrvatske stranke prava i skupine oko *Hrvatstva* njezino glasilo neprihvatljivo za najveći dio svećenstva, koje, vjerno tradiciji, Starčeviću hrvatsku stranku prava ne prihvaća.¹⁴²

U svom odgovoru, objavljenom u dva opširna uvodnika pod naslovom «Naš smjer», skupina oko *Hrvatstva* prvi je put otvoreno priznala svoju bliskost s francovcima. «Mi ne tajimo, da naša politika teče paralelno sa politikom ‘stanovite stranke’, jer to drugačije ne može da bude dok u politici tvrdo stojimo na svom programu, koji se ne razlikuje od programa od g. 1894., kojega se drži ta ‘stanovita’ stranka». Opravdavajući svoj paralelizam sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava svojom vjernošću politici hrvatskog državnog prava, koju, kako je podvukla, podržava najveći dio hrvatske inteligencije, svećenstva i naroda, skupina oko *Hrvatstva* posredno je izrazila uvjerenje da ju je Hrvatska stranka prava napustila, što je nužno dovelo do prekida kratkotrajnog primirja što ga je s Hrvatskom strankom prava uspostavila početkom kolovoza. Braneci hrvatsko državno pravo kao temelj hrvatske političke filozofije, *Hrvatstvo* je iznova naglasio da je sada, s obzirom na krizu dualizma, kad «...našemu narodu pod izvjestno predstoji u razmjernoj blizoj budućnosti, da proživi jedno, možda najopasnije brodolomlje, što ih je ikada proživio...», ustrajanje na državnopravnoj politici zapravo nužnije nego ikada prije.¹⁴³

Razvoj političke krize u Monarhiji i to u oba njezina dijela, pisalo je *Hrvatstvo*, pokazuje da se dualizam neće održati. Ugarska, prema procjeni lista, «punim jedrima» plovi prema personalnoj uniji, koja bi se mogla realizirati već za desetak godina, nakon što se osiguraju uvjeti za njezino puno gospodarsko i vojno osamostaljenje. S druge strane, političko kretanje u austrijskom dijelu Monarhije pokazuje da će Austrija završiti u federalizmu. No, prema mišljenju *Hrvatstva*, najvažnije je imati na umu da će se pri raspravi o personalnoj uniji glavna bitka između Pešte i Beča voditi u vezi s izlazom na more i geostrateškom prostoru koji otvara put na Balkan, dakle, upravo o hrvatskom prostoru. Pritom će Austrija, u kojoj će možda upravo tada na dnevnom redu biti uvođenje federalizma, u svojem vlastitom interesu, morati pokazati volju da riješi hrvatsko pitanje. Ona, naime, zacijelo neće htjeti ojačati Ugarsku tako da joj u cijelosti prepusti Hrvatsku, premda će se za nju Mađari odlučno boriti, pozivajući se na svoje državno pravo. No, moglo bi se desiti da Austrija, stjecajem okolnosti, ipak bude prisiljena prepustiti Hrvatsku Ugarskoj, ili pak pristati na njezinu eventualnu podjelu, kao što je to, uostalom, učinila i 1867. godine. U slučaju osamostaljenja Ugarske, razdvajanje hrvatskih

¹⁴² HRV 144 (1904).

¹⁴³ HRV 146 (1904).

zemalja bilo bi upravo kobno jer bi bilo definitivno, što se ne smije dopustiti. Zato Hrvatska mora spremna dočekati početak konačnog raspleta situacije, kako on ne bi ovisio samo o odnosu snaga u vrhovima Monarhije nego i o Hrvatskoj. S tim u vezi hrvatski narod se mora okupiti oko ideje oživotvorenja hrvatskog državnog prava s kojom će se tada «...lahko sprijateljiti federalistička ili oko oživotvorenja federalizma radeća Cislajtaniya». Drugim riječima, zadaća je hrvatske politike da u međuvremenu politički porazi snage koje bi mogle zagovarati savez s Ugarskom, koja će se s osamostaljenjem preobraziti u mađarsku nacionalnu državu. Te snage mogle bi, naime, prihvatiti ili definitivnu podjelu hrvatskog prostora, ili, što bi bilo još gore, njegovo prepuštanje Mađarima.¹⁴⁴

Polemizirajući s *Glasnikom biskupije sriemske, Hrvatstvo* se kritički osvrnulo na situaciju na hrvatskoj političkoj sceni, na kojoj, prema njegovoj ocjeni, u posljednje vrijeme, vlada potpuni «kaos», nesnalaženje. Naime, već gotovo pune dvije godine traži se odgovor na pitanje oko kojega zapravo uopće ne bi smjelo biti dileme, to jest na pitanje da li se odgovarajuća nacionalna politika sastoji u «sitnom radu», ili u «tridesetogodišnjem deklamovanju». Razlog toj «konfuziji» su «mladi», koji su, priključivši se Hrvatskoj stranci prava, prekinuli s državnom pravnom politikom i tako je onemogućili da ispuni zadaću zbog koje je i bila osnovana. Hrvatska stranka prava trebala je, naime, okupiti sve političke grupacije koje se zalažu za oživotvorenje hrvatskog državnog prava. No, umjesto da djeluje kao kohezivni čimbenik, umjesto da provede očekivano udruživanje hrvatske opozicije, ona se okrenula stranačkoj politici, pokazujući tobože isključivo težnju da se što prije domogne vlasti. Zato je, s jedne strane, počela popuštati Mađarima, a s druge Srbima, uz čije glasove na sljedećim izborima kani pobijediti, ili barem osigurati status respektabilne opozicije. Međutim, ta «srbofilska politika», koju su Hrvatskoj stranci prava nametnuli «mladi», zapravo je stranku dovela na rub propasti. U stranci se, naime, u međuvremenu desio raskol između bivših domovinaša i obzoraša, a podijelili su se i sami «realisti», tako da ona postoji još samo formalno. S tim u vezi *Hrvatstvo* je istaknulo kako svoju ulogu vidi u tome da među hrvatskim «rodoljubima» iznova afirmira ideju o hrvatskom državnom pravu, odlučno negirajući Ritigovu tvrdnju da mu je namjera usmjeriti svećenstvo prema Starčevićевой hrvatskoj stranci prava.¹⁴⁵

Gotovo istovjetne optužbe na račun «mladih» i Hrvatske stranke prava, ali i ostalih političkih grupacija, skupina oko *Hrvatstva* ponovila je zatim i u «Pismu prijatelju», u tekstu koji je, prema svemu sudeći, napisao Mahnić.¹⁴⁶ Prema tome, u listopadu 1904. skupina oko *Hrvatstva* otvoreno se je svrstala uz bok frankovcima, nagovijestivši istovremeno rat Hrvatskoj stranci prava kao nagodbenjačkoj

¹⁴⁴ HRV 146 (1904).

¹⁴⁵ HRV 149 (1904).

¹⁴⁶ HRV 160 (1904).

i tobože promađarski orijentiranoj i kao takvoj, prema njezinu shvaćanju, krajnje opasnoj političkoj grupaciji, koja bi hrvatski narod, s obzirom na situaciju u Monarhiji, u bliskoj budućnosti hrvatski narod mogla gurnuti u propast. Sve do konca godine skupina oko *Hrvatstva* ostala je u sukobu sa svim političkim grupacijama, osim, dakako, sa Starčevićevom hrvatskom strankom prava i režimskom Narodnom strankom.

Kratice izvora:

OB = Obzor

HRV = Hrvatstvo

Lovrenčić 1972 = R. Lovrenčić, Geneza politike «novoga kursa», Zagreb, 1972.

Strecha 1997 = M. Strecha, Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katolicizma u banskoj Hrvatskoj (1897-1904), Zagreb, 1997.

HS = Hrvatska straža

SG = Schwartz – Gelb

Gross 1970 = M. Gross, Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, Časopis za suvremenu povijest, II, 1970, 9-75.

Gross 2000 = M. Gross, Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret, Zagreb, 2000.

KL = Katolički list

Lonne 1986 = K.E. Lonne, Il cattolicesimo politico nell XIX e XX secolo, Bologna, 1986.

RP = Reichspost

Summary

Positioning of the Political Group Around the Newspaper “Hrvatstvo” on the Croatian Political Scene

The author deals with the newspaper polemics and discussions among the political parties in Croatia at the beginning of the 20th century. He puts a particular emphasis on a group of the Party of Right politicians, with Catholic orientation, gathered in 1904 around the newspaper *Hrvatstvo*. He analyses their ideas and

opinions that were to a large extent similar or identical with the ones of the so called *Frankovci* group and the regime of the People's Party. The polemics that the group around *Hrvatstvo* newspaper had with their opponents from the opposition press clearly show a great variety of political ideas and programs that emerged on the scene after the collapse of the regime of the Croatian *ban* Khuen Hedervary.

Key words: banal Croatia, newspaper *Hrvatstvo*, beginning of the 20th century, press, catholic Party of Right ideology, political parties, political history.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 37

U SPOMEN IGORU KARAMANU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2005.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 37

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2005. godine

Naklada

400 primjeraka